ХЂБЂРИ ЖАНРЛАР

Методик кулланма

Казанг
2011

“Хәбәри журналистика” курсыннан методик кулланма татар журналистика кафедрасы утырышында, 2009 елның 22 апрелендә тикшерелеп, кабул ителде.

Төзүчесе — филология фәннәре докторы, профессор В.З.Гарифуллин

Методическое пособие по курсу «Новостная журналистика» обсуждено и рекомендовано к печати на заседании кафедры журналистики 22 апреля 2009 года.

Составитель – доктор филологических наук, профессор В.З.Гарифуллин

«ХӘБӘРИ ЖАНРЛАР» КУРСЫНЫҢ ПРОГРАММАСЫ

К Е Р Е Ш
ЖУРНАЛИСТИКА ЖАНРЛАРЫ

Журналистикада «жанр» төшенчәсе. Матур әдәбият һәм журналистика жанрларының уртак һәм аермалы яклары. Журналистика жанрларын бер-берсеннән аеручы критерийлар. Жанрларны өйрәнүнең практик әһәмияте.

Журналистика жанрларының тарихилыгы.

Жанр һәм метод. Жанр һәм объект. Журналистика жанрының формалашуына функция-бурычларның йогынтысы. Жанрларның журналистикадагы эшчәнлек төренә бәйлелеге.

Жанр төркемнәре. Төркемгә туплау принциплары.

Журналистика жанрларының үзара йогынтысы һәм бер-берсенә үтеп керүе.

РЕПОРТЕР ИҖАТЫНДА ЖАНРЛАР

Репортер һөнәренең үзенчәлекләре, аның бүгенге көндәге әһәмияте. Репортер өчен кирәкле мөһим сыйфатлар (кызыксынучанлык, күзәтүчәнлек, оперативлык һ.б.). Репортер иҗаты өчен характерлы жанр төркеме буларак хәбәри жанрлар.

Хәбәри жанрларның (хәбәр, хисап, репортаж, интервью) уртак билгеләре, төп фукцияләре. Алар алдына куела торган төп таләпләр. Хәбәри жанрларда вакыйга/фактның роле.

Хәбәри журналистикада оперативлыкның әһәмияте.

Бүгенге матбугатта хәбәри жанрларның үсеш тенденцияләре.

Мәгълүматны туплауда, эшкәртүдә һәм ќиткерүдә яңа технологияләрнең роле.

ХӘБӘР

Газеттагы иң традицион һәм киң таралган жанр буларак хәбәр. Татар журналистикасы тарихында хәбәр жанрының роле, игътибарга лаек үрнәкләре.

Хәбәр жанрының бурыч-максатлары. Аңа куела торган таләпләр. Хәбәрдә факт. Бу жанрның төрләре буларак хроника-хәбәр, аңлатмалы хәбәр, тойгылы хәбәр. Аларның төп үзенчәлекләре. «Курьер» һәм «дайджест» тибындагы хәбәрләр.

Хәбәр жанрында эшләүнең технологиясе. Хәбәрнең композицион һәм тел-стиль үзенчәлекләре. Башлам төрләре. Хәбәрдә баш-исеменең роле.

Басма тибына бәйле рәвештә хәбәрнең үзенчәлекләре.

Бүгенге татар журналистикасында хәбәр жанрының осталары.

ХИСАП

Хисап жанры һәм аның бурычлары. Хисапта вакыйганың\ үзенчәлекле ягы. Татар журналистикасында хисапның бай тарихка ия булуы.

Хисапның төрләре: кыска хисап, киңәйтелгән хисап, тематик хисап, проблемалы хисап. Аларның үзенчәлекләре.

Хисапта автор шәхесенең чагылу дәрәҗәсе. Жанрның төренә бәйле рәвештә композицион үзенчәлекләре. Хисапта тел-стиль чаралары.

Хисапның үзенчәлекле төре буларак “парламент хәбәре”.

Хисап жанрында иҗат итүнең технологиясе.

Бүгенге татар журналистикасында хисап жанрында актив эшләүче авторлар.

РЕПОРТАЖ

Автор хис-кичерешләре аша вакыйганы укучының күз алдына китереп бастырырга мөмкинлек бирүче жанр буларак репортаж. Татар журналистикасында репортаж жанрының үсеше.

Репортажның бурыч һәм максатлары. Репортаж белән хисап арасындагы аермалы яклар. Репортажда автор роле. «Вакыйгада катнашу тәэсире» тудыру.

Репортажда анализ элементлары.

Жанр төрләре буларак вакыйгалы, тематик, проблемалы һәм тәнкыйди репортаж.

РЕПОРТАЖ ЖАНРЫНДА ЭШЛӘҮНЕҢ ТЕХНОЛОГИЯСЕ

Вакыйгалылык һәм авторның вакыйгада катнашуы – репортаждагы төп таләпләрнең берсе.

«Һөнәр алыштыру» алымы. Бу алымны кулланган журналистлар иҗаты.

Репортажда детальләрнең роле.

Репортажның композицион үзенчәлекләре. Башлам өлеше һәм баш-исеменең әһәмияте. Репортажда динамиканы бирүче һәм хискә тәэсир итүче тел-стиль чараларын куллану.

Репортаж жанрының остлараы буларак В.Гиляровский, М.Корльцов һ.б.

Татар журналистикасы классиклары ижатында репортаж.

Бүгенге татар журналистикасында репортаж жанрының осталары.

ИНТЕРВЬЮ

Жанр һәм метод буларак интервью. Бу жанрның хәбәри жанрлар төркемендә тоткан роле.

Интервью жанрының татар журналистикасында үсеш тарихы.

Интервьюның төрләре буларак интервью-монолог, интервью-диалог, интервью-түгәрәк өстәл, интервью-анкета, интервью-тасвирнамә, пресс-конференция һ.б.

ИНТЕРВЬЮ ИЌАТ ИТҮНЕҢ ТЕХНОЛОГИЯСЕ

Әңгәмә үткәрүгә хәзерлек. Интервьюның барышына тәэсир итүче тышкы факторлар. Әңгәмә вакытында үз-үзеңне тоту, психологик киртәләрне җимерү юллары. Интервью алганда техник чаралар куллануның үзенчәлекләре.

Журналистның пресс-конференциядә эшләү үзенчәлекләре.

Телефон, интернет аша интервью.

Интервью текстын композицион оештыру. Бер блоклы һәм күп блоклы интервью. Сорау һәм ќавап төрләре. Тел-стиль үзенчәлекләре. Әңгәмәдәш сөйләменең үзенчәлекләрен саклауның әһәмияте. Интервьюның баш исеме.

Бүгенге татар журналистикасында интервью осталары.

«ХӘБӘРИ ЖАНРЛАР» КУРСЫННАН ЛЕКЦИЯЛӘР

КЕРЕШ

Жанрларны өйрәнү – бүгенге журналистика теориясенең үзәк мәсьәләләреннән берсе. Газета-журналларда басылган, радио һәм телевидение аша яңгыраган һәрбер әсәр билгеле бер жанр кысаларында иҗат ителә. Аның эчтәлеге дә, формасы да шушы жанр таләпләре нигезендә оеша.

Бу фикер белән килешмәүчеләр дә бар: янәсе, журналист үзенең әсәрен иҗат иткәндә нинди жанрда эшләве турында баш ватып тормый. Чынлап та, иҗат процессында газета әсәре язучы аерым жанр закончалыклары, жанрның чикләре турында уйламаска да мөмкин. Ләкин ул ирексездән, интуитив рәвештә булса да, үзенең элгәрләре тулпаган тәҗрибәгә таянырга мәҗбүр. Ә бу тәҗрибә, иң беренче чиратта, жанрларның закончалыкларына нигезләнә. жанр тормышның нинди дә булса өлкәсен, ягын танып-белү, аны укучыга җиткерүнең сыналган, типиклашкан алымнарын һәм формаларын берләштерә. Шуңа күрә теге яки бу жанрның теманы яктырту, проблеманы чишүдәге мөмкинлекләрен үзләштерү журналистның эшен күпкә җиңеләйтә.

Жанрларның күбесе дистәләрчә еллар аша сынау үткән, камилләшкән, йөзләрчә журналистларның иҗат табышларын үзенә туплаган. Көн сааен «табадан төшеп торучы» газета-журналлар бу тәҗрибә-табышларны типиклаштырган. Һәр жанрның үзенә генә хас тематик, композицион, стилистик алым һәм чаралары, закончалыклары барлыкка килгән. Аларны белмичә торып, вакытлы матбугатны тулы канлы язмалар белән даими тәэмин итеп тору мөмкин түгел…

Аерым фәнни хезмәтләрдә татар вакытлы матбугатының кайбер жанрлары, аларның тарихы, тел-стиль һ.б. үзенчәлекләре яктыртылса да[1], турыдан-туры жанрлар теориясен өйрәнүгә багышланган махсус тикшеренүләр юк. Тәкъдим ителә торган уку ярдәмлеге – шушы юнәлештә ясалган бер адым.

«ЖАНР» ТӨШЕНЧӘСЕ ТУРЫНДА

Әдәбият-сәнгатьнең төрле тармакларында (музыкада, әдәбиятта, сынлы сәнгатьтә һ.б.) «жанр» термины төрле мәгънәгә ия. Әдәбият теориясендә жанрга менә мондый билгеләмә бирелә: «Жанр (французча «төркем» мәгънәсендә) – әдәбият белемендә әдәби әсәрләрнең тарихи рәвештә барлыкка килгән тибын белдерә. Жанр төшенчәсендә кайсы да булса дәвердә, милләттә яки бөтендөнья әдәбиятындагы зур төркем әсәрләргә хас сыйфатлар гомумиләштерелә. Әдәбият белемендә жанр өч яктан билгеләнә: 1) уртак эстетик сыйфатлары нигезендә нинди дә булса әдәби төргә керүе белән (сатирик, патетик, трагик төрләр); 2) әсәрнең күләменә карап; 3) образлар төзү ысулларына карап (символик, аллегорик, документаль жанрлар)».[2]

---

[1] Кашшаф Г. Очерк в газете// Мастерство очеркиста. – Казань, 1970. С.3-15; Нуруллина Р.М. Татарский советский очерк 20-ых годов //Там же. С.16-29; Нуруллина Р.М. Жанры в газете «Чулпан» // Жанры журналистики. – Казань, 1972. – с.79-97; Гыймадиев Ү.И. Сатира коралы белән. – Казан, 1977. – 215 б.; Низамов И.М. Матбугатның тәэсирле сүзе. – Казан, 1981. – 144 б.; Әгъзамов Ф.И. Үзәктә – кеше. – Казан, 1981. – 144 б.; Әгъзамов Ф.И. Тукай – журналист. – Казан, 1986. – 271 б.; Хәбәрче буласың килсә… /Төз.И.К.Сәмигуллина. – Казан, 1984. – 96 б. һ.б.

[2] Әдәбият белеме сүзлеге /Төз.ред.А.Г.Әхмәдуллин. – Казан, 1990, - 52 б.

Вакытлы матбугатта жанр журналистика әсәренең шулай ук тарихи рәвештә барлыкка килгән һәм ныклы сыйфатларга ия булган тибын белдерә. Тик биредә жанрлар бер-берсеннән башка төрлерәк критерийлар нигезендә аерыла. М.С.Черепахов фикеренчә, бу критерийлар түбәндәгеләр: 1) танып-белү предметының, яктыртыла торган объектның характеры; 2) әсәрнең функцияләре; 3) чынбарлыкны яктыртуның киңлеге һәм нәтиҗә--йомгакларның масштабы; 4) стилистик чаралар төрлелеге. [3] Кайбер теоретиклар әсәрнең күләменә дә игътибар итү кирәклеген искәртәләр.

Вакытлы матбугаттагы теге яки бу жанрның үзенчәлекләрен өйрәнгәндә, иң беренче чиратта, югарыда санап үтелгән сыйфатлардан чыгып эш итәргә кирәк. Игътибар итсәгез, алар арасында әсәрнең эчтәлегенә дә, формасына да бәйле булганнары бар. Димәк, жанр эчтәлек һәм форманың аерылгысыз бердәмлеген чагылдыра.

Билгеләмәбездән күренгәнчә, жанр - тарихи төшенчә. Жанрлар вакытлы матбугат үсешенең төрле этапларында барлыкка килгән һәм камилләшкән. Тарихның бер чорында өстенлек иткән жанрларның урынын икенче чорда башка төрле жанрлар ала. Башлангыч этаплар өчен хәбәри жанрлар гына хас булса, соңрак аналитик һәм әдәби-публицистик характердагы яңа жанрлар барлыкка килгән. Татар матбугатының туган чоры, шул исәптән газета-журналлардагы төп жанрларның формалашкан вакыты булып XX йөз башы, беренче рус революциясе еллары исәпләнә. Бу елларда хисап, мәкалә, рецензия, күзәтү кебек жанрлар киң кулланыла, сатирик жанрлар аеруча көчле үсеш ала. Вакытлы матбугатыбыздагы күпчелек жанрларны үстерүгә К.Насыйри, И.Гаспралы, Г.Исхакый, Г.Тукай, Ф.Әмирхан, Г. Коләхмәтов, Г.Ибраһимов, Ф.Бурнаш, В.Шәфигуллин, Г.Килдебәков, Ш.Әхмәдиев, Ф. Сәйфи-Казанлы һ.б. язучы һәм журналистлар зур өлеш керткән. Аңлашыла ки, журналистика жанрларының шактые (очерк,

---

[3] Черепахов М.С. Проблемы теории публицистики. – М., 1973. – С.14.

тасвирнамә, памфлет) матур әдәбият тәэсире белән барлыкка килган һәм камилләшкән.

Вакытлы матбугат жанрлары һаман үсештә, үзгәрештә. Иҗтимагый тормыштагы үзгәрешләр, массакүләм информация чараларындагы яңа тенденцияләр жанрлар системасында да чагылыш тапмый калмады. Әйтик, элеккеге елларда газетада иң мөһим жанрлардан исәпләнгән баш мәкалә жанры хәзер бөтенләй кулланылмый диярлек. Аның функцияләре мәкаләнең икенче төрләренә яки бөтенләй башка жанрларга күчте. Хисап жанрының "парламент хәбәре" дип аталучы үзенчәлекле формасы туды. Интервьюның яңадан-яңа төрләре, шул исәптән заманча технологияләр белән бәйлеләре, барлыкка килеп тора Башка жанрларда да шактый үзгәрешләр күзгә ташлана.

Жанр үзгәрешләре - теге яисә бу жанрда эшләүгә иҗади якын килү, эзләнү нәтиҗәсе. Жанр никадәр генә ныклы сыйфатларга ия булмасын, әгәр журналист бу жанрның үзенчәлекләрен һәм закончалыкларын иҗади үзләштермәсә, әсәрендә үзенең шәхси йөзен чагылдырмаса, ул укучыны кызыксындыра алмаячак. Шуңа күрә искәртү урынлы булыр: жанрлар теориясен өйрәнү -журналист осталыгын билгеләүче куп санлы шартларның бары тик берсе.

ВАКЫТЛЫ МАТБУГАТТА
ЖАНР ТӨРКЕМНӘРЕ

Журналистика алдына куела торган бурычлар бер генә төрле түгел. Бер очракта нинди дә булса вакыйга-факт турында хәбәр генә итәргә, икенче очракта аның әһәмиятен аңлатырга, бәя бирергә кирәк, ә өченче очракта берәр төрле күренеш яисә аңа мөнәсәбәте булган кеше турында җанлы-тәэсирле формада сөйләп бирү мөһим. Бурыч һәм функцияләреннән чыгып, вакытлы матбугат жанрларын өч зур төркемгә тупларга мөмкин: 1) хәбәри жанрлар, 2) аналитик жанрлар, 3) әдәби-публицистик жанрлар.

Хәбәри (информацион) төркемгә керүче хәбәр, хисап, репортаж һәм интервью жанрларының төп функциясе – иҗтимагый әһәмияткә ия булган яңалыкны укучыга оператив хәбәр итү. Аналитик жанрларның (бу төркемгә мөхбирнамә, мәкалә, хат, рецензия, күзәтү керә) төп максаты исә нинди дә булса проблеманы чишү юлларын эзләү, вакыйгаларга, күренешләргә анализ бирү. Әдәби-публицистик жанрлар (тасвирнамә, очерк, парча, фельетон, памфлет) зур гомумиләштерү көченә ия һәм алар тормышыбыздагы аерым күренешләр турында эмоциональ фикер йөртү, кешенең характерын ачып бирү, кимчелекләрдән ачы көлү максатында эшкә җигелә.

Билгеле, жанрларның әлеге төркемнәре шартлы рәвештә генә аерып чыгарыла. Теоретик әдәбиятта башка төрле бүленешләрне дә очратырга мөмкин. Мәсәлән, И.М.Низамов жанрларны бары ике төркемгә: хәбәри һәм тасвирый характердагы жанрларга бүлә[4]. Рус галимнәренең хезмәтләрендә дә бүленешләр төрле[5]. Бу факт үзе үк жанр төркемнәре арасында ныклы чикләр булмавын дәлилли. Хәбәри жанрларда анализ элементлары булган кебек, аналитик жанрда иҗат ителгән язмалар да укучы өчен яңа мәгълүмат бирә ала. Шул ук вакытта һәм хәбәри, һәм аналитик жанрларда әдәби-публицистик әсәрләр өчен хас булган хиссилек һәм образлылык урын алырга мөмкин.

Хәзер югарыда санап үтелгән төркемнәрнең берсенә – хәбәри жанрларга, аларның төп сыйфатлары, үзенчәлекләре һәм закончалыкларына тукталабыз.

ХӘБӘРИ ЖАНРЛАР

---

[4] Низамов И.М. Күрсәтелгән хезмәт. – 121 б.

[5] Кара: Пельт В.Д. Дифференциация жанров газетной публицистики. – М., 1984. – С.19-20.

Аралашу, информация алмашу - кешелек яшәешенең мөһим алшартларыннан берсе. Дөньяда, илебездә, республикабызда, авылда һәм шәһәрдә, сәясәттә һәм икътисадта, рухи һәм көндәлек тормышта көн саен яңадан-яңа вакыйгалар булып тора. Яңалыкларны халыкка җиткерүнең иң нәтиҗәле каналы - массакүләм мәгълүмат чаралары. Вакыйга/факт турындагы хәбәрне оператив рәвештә укучыга ирештерү функциясен башкаручы хәбәри жанрлар вакытлы матбугатта киң кулланыла торган иң әһәмиятле жанрлардан исәпләнә. Теләсә кайсы газетаның бер генә саны да алардан башка чыкмый. Нинди генә матбугат органында эшләмәсен, нинди генә темага язмасын – хәбәри жанрга һәр журналист мөрәҗәгать итә. Шуңа күрә дә әлеге төркемгә керүче жанрларның закончалыкларын, уртак һәм аермалы сыйфатларын үзләштерү журналист булырга әзерләнүче студент өчен аеруча зарури.

Югарыда искә алынган төп функция - оператив хәбәр итү функциясе – хәбәри жанрларны бер төркемгә туплап өйрәнергә мөмкинлек бирә, аларга хас уртак билгеләрнең сәбәпчесе булып тора.

Бу уртак билгеләрнең иң беренче күзгә ташлана торганы - информативлык, ягъни, язманың укучы өчен кирәкле, кызыклы яналыкка ия булуы. Журналистика теориясендә информация билгеле бер максатлардан чыгып сайлап алынган, социаль әһәмияткә ия булган факт яки фактлар җыелмасы дип анлатыла[6]. Димәк, хәбәри жанрлар, кагыйдә буларак, социаль әһәмияткә ия булган яңалыкны хәбәр итә.

Икенче мөһим билге – оперативлык. Вакыйга яки факт турындагы язма газета битендә тиз арада дөнья күрмәсә, үзенең актуальлеген югалта. Оперативлык - информатив язмаларның һәм, гомумән, матбугат органының

---

[6] Бу урында «информация» сүзенең еш кына конкрет жанр (гадәттә хәбәр жанры) мәгънәсендә файдаланылуын әйтеп үтәргә кирәк. Ләкин фәнни әдәбиятта аны жанр атамасы буларак куллану урынсыз. Фәнни термин буларак, ул бер генә мәгънәгә, югарыда күрсәтелгән мәгънәгә ия.

кыйммәтен билгеләүче иң мөһим факторлардан санала. Ул үз чиратында хәбәри жанрлар өчен характерлы булган тагын бер уртак сыйфатны билгели: материалларның күләме җыйнак. Чөнки журналистның максаты тәфсилләү түгел, ә мәгълүматны тиз арада укучыга җиткерү, хәбәр итү генә.

Документальлек һәм төгәллек – хәбәри жанрларның аерылгысыз билгесе. Аларда сүз конкрет урын һәм вакыт, конкрет вакыйгалар турында бара. Шуңа күрә бу жанрларда иќат итүче аеруча төгәл һәм объектив булырга тиеш.

Уртак яклары белән беррәттән жанрларның һәрберсен аерып торучы үзенчәлекле билге һәм сыйфатлар да шактый.

Контроль сораулар:

1. Журналистикада "жанр" төшенчәсе нәрсәне аңлата?
2. Сез нинди жанр төркемнәрен беләсез?
3. Хәбәри төркемгә кайсы жанрлар керә?
4. Хәбәри жанрларга нинди уртак сыйфатлар хас?

Бирем:

Бер үк газетаның берничә санына анализ ясап, аның жанрлар составын ачыклагыз.

ХӘБӘР

Хәбәр - газетадагы иң традицион һәм иң киң таралган жанр. Вакытлы матбугат белән бер ук чорда барлыкка килсә дә, ул бүген дә үзенең әһәмиятен югалтмаган. Ул, кагыйдә буларак, мөһим бер факт/вакыйганы тиз генә укучыга хәбәр итү максатында кулланыла һәм гадәттә "нәрсә?", "кайда?", "кайчан?" дигән сорауларга җавап бирә. Жанрның күләм ягы чикле: язмалар күп очракта бер яки берничә абзацтан артмый.

Хәбәрнең төрләре берничә: хроника-хәбәр, аңлатмалы-хәбәр, тойгылы хәбәр. Бу жанр кысаларына хат-хәбәрне дә кертергә була.

Хроника хәбәр – күләме ягыннан иң кечкенә хәбәр төре. Анда хәбәр ителергә тиешле факттан тыш берни дә әйтелми. Хроника-хәбәрнең бер генә җөмләдән торганнары да очрый:

Татарстан Республикасы дәүләт киносында “Таң батыр” дигән татар халык әкияте мотивларына нигезләнгән беренче милли мультфильмны монтажлау эшләре төгәлләнде (Мәдәни ќомга, алга таба - М.ќ.).

Õðîíèêà-õ□ á□ ðä□ âàêûò ìší□ ñ□ á□ òë□ ðå ãàäèëåãå áåë□ í àåðûëûï òîðà. Òåêñò ý÷åíä□ ãàä□ òò□ áåð ãåí□ âàêûò ïëàíû áóëà Òåêñòíûž îïåðàòèâëûãû, àíû òšã□ ë Ÿ□ ì èêåë□ íœ□ ðñåç àžëàó êèð□ êëåãå âàêûò áåëäåðœ ôîðìàëàðûí гади, аңлаешлы һәм конкрет êóëëàíóíû òàë□ ï èò□ . Күпчелек очракта âàêûéãàíûž äàòàñûí òšã□ ë êœðñ□ òœ сорала. Аеруча мөŸèì âàêûéãàëàð òóðûíäà õ□ á□ ð èòåëã□ íä□ , ý÷ø□ ð□ ê□ òíåž ñ□ ãàòå, ìèíóòû äà êœðñ□ òåëåðã□ ìšìêèí.

Âàêûò áåëäåðœче тел ÷àðàсыíûž àåðó÷à □ Ÿ□ ìèÿòåí èñò□ òîòûï, àíû òåêñòíûž áàøëàì šëåøåí□ œê ÷ûãàðó î÷ðàêëàðû åø êœç□ òåë□ :

<u>12,13,14 îêòÿáðü</u>. Êàçàí ñ□ íãàòü ó÷èëèùåñû œçåíåž 100 åëëûê þáèëååí áèëãåë□ ï œò□ (Ì.□ .).

Í□ êú øóë ð□ âåø÷□ òåêñòíûž áàøëàìûíà âàêûéãàíû áàøêà êàéáåð ïàðàìåòðëàðû чыгарыёà. Ìîíäûé ïàðàìåòðëàðãà òœá□ íä□ ãåë□ ð êåð□ :

à) âàêûéãàíûž óðûíû:

<u>Ìàðè Ýë</u>. Á□ ð□ žãå ðàéîíûíäà Ðåñïóáëèêà òàòàð ì□ ä□ íèÿò œç□ ãœ÷åëåðå ãî÷ûëäû (Ватаным Татарстан – алга таба В.Т.).

á) ì□ ãúëœìàò ÷ûãàíàãû:

<u>Òàòàð-èíôîðì</u>. Ì□ ñê□ œä□ í ñšåíåëä□ õ□ á□ ð êèëäå: êàëàíûž òšíüÿê šëåøåíä□ , Îòðàäíîåäà, ÿžà ì□ ÷åòíåž íèãåç òàøûí ñàëó òàíòàíàñû áóëäû (Â.Ò.).

â) ì□ ãúëœìàò àëó ûñóëû:

Ëåíèíîãîðñê (òåëåôîí áóåí÷à). 12 ìàé. Œòê□ í òšíä□ ášòåí òšá□ êíå èžë□ ïå □ ûëû ÿžãûð ÿóäû(Â.Ò.).

ã) төп òåìà:

Àðìñïîðò. ×èë□áå ø□ Ÿ□ ðåíä□ œòê□ í Ðóñèÿ ÷åìïèîíàòûíäà Òàòàðñòàí ñïîðò÷ûëàðû 10 àëòûí, 5 êšìåø, 9 áðîíçà ìåäàëü ÿóëàäûëàð. (Татарстан яшьләре, алга таба - Ò.ÿ.).

Êàéâàêûò áàøëàìäà ìîíäûé ýëåìåíòëàðíûž áåðíè÷□ ñå ä□ áóëà àëà. €éòèê, çàìàíûíäà ãàçåòàëàðûáûç ñîâåò êîñìîíàâòëàðûíûž ãàë□ ìä□ î÷ûøûíà êšíä□ ëåê êœç□ òœ ÿñàï áàðãàí âàêûòòà ìåí□ ìîíäûé êàëûï êóëëàíàëàð èäå:

Î÷ûøíû èäàð□ èòœ œç□ ãå 12 ôåâðàëü. ÒÀÑÑ. Âëàäèìèð Òèòîâ Ÿ□ ì Ìóñà Ìàíàðîâíûž “Ìèð” îðáèòàëü êîìïëåêñû áîðòûíäàãû ÷èðàòòàãû ýø àòíàëàðû òšã□ ëë□ íäå...(Â.Ò.)

Áó óðûíäà øóíû äà □ éòåï óçàðãà êèð□ ê, òåêñòíû þãàðûäà èñê□ àëûíãàí àëûì íèãåçåíä□ îåøòûðó — ÿžàëûê òœãåë. Óë òšðëå ÷îðãà ÷ûêêàí ãàçåòàëàð š÷åí, □ éòèê, ãàñûð áàøû ìàòáóãàòû š÷åí ä□ õàðàêòåðëû:

Âÿòêà. Àëàáóãà šÿçåíä□ ãå ì□ êò□ ï ø□ êåðòë□ ðå àðàñûíäà à÷ûëûê áèê êó□ òëå áóëûï, Ÿ□ ð ì□ êò□ ïò□ éšçë□ ï Ÿ□ ì èêåø□ ð éšçë□ ï áàëà ÿðä□ ìã□ ìîõòà□ . Ë□ êèí áîëàðãà ÿðä□ ì þê ä□ ð□ □ □ ñåíä□ àç. Ô□ êàòü ì□ êò□ ï áàøûíà 8 ñîì ÿêè 10 ñîì ãûíà ÷ûãàäûð. (Áәянелхак, 1912, 13 ãûéíâ.).

Хроника-хәбәрнең мәгълүмати тыгызлыкка омтылышы í□ òè□ □ ñåсенә анның “êîãëàøòûðûëãàí õ□ á□ ð” äèã□ í òšðå ä□ формалашкан. Måí□ øóíäûé òåêñòëàðíûž áåðñå:

Õîêêåé. ÐÕË áåðåí÷åëåãå. 12 íîÿáðü. “Àê áàðñ” - “Òîðïåäî” (ßðîñëàâëü) - 2:0 (0:0; 1:0; 1:0) (Ò.ÿ.).

Әлеге язма, кыска гына булса да, спорт сөюче өчен зур кыйммәткә ия. Беренчедән, ул гаять оператив. Икенчедән, шактый бай мәгълүмат бирә: мондый төр язмаларга күнеккән газета укучы хоккей матчында кайсы шәһәр командасының нинди исәп белән җиңүен генә белән калмыйча, аерым периодларда исәпнең ничек үзгәрүе хакында да хәбәрдар була.

Òàòàð ãàçåòàëàðûíäàãû хроника-õ□á□ðлəр турыдан-туры мəгълүмат ќиткерүдəн тыш өстəмə рəвештə òœá□íä□ãå фукнциялəрне дə башкара: êîíêðåòëàøòûðó, àžëàòó, àíûêëàó, ñûéôàòëàó, êàïìà-êàðøû êóþ, ñ□á□ïí□òè□ һ.б. Мəсəлəн:

"ÊàìÀÇ"äàãû ÿíãûí ïðåäïðèÿòèåã□ øàêòûé çûÿí êèòåðäå. Øóžà êœð□ Êàçàííûž ÿøü òàìàøà÷ûëàð òåàòðû àðòèñòëàðû "Ãàìëåò" ìóçûêàëü äðàìàñûíûž ïðåìüåðàñûííàí êèëã□í êåðåìí□ðíå ×àëëûãà □èá□ðåðã□ áóëäûëàð (Шəһри Казан, алга таба – Ш.К.).

Áèðåä□ãå □šìë□ë□ð àðàñûíäà ñ□á□ï-í□òè□ □ ìší□ñ□á□òå óðíàøêàí: áåðåí÷å □šìë□ èêåí÷å □šìë□ä□ õ□á□ð èòåë□ òîðãàí ôàêòíûž ñ□á□áåí à÷ûêëàï áèð□. Õðîíèêà-õ□á□ðíåž ìåí□ øóë òšð ôèêåðë□œã□ êîðûëãàííàðû äà, êèðåñåí÷□ ûñóë áåë□í òšçåëã□íí□ðå ä□ øàêòûé åø î÷ðûé:

ÁÒÈŒä□ãå ñ□ÿñè êèåðåíêåëåê êèìåðã□ óéëàìûé äà. ×šíêè Ÿ□ð èêå ÿê œçåí□ êœð□ áåð ïðèíöèïíû ñàêëàï ýø èò□... (Мəгърифəт, алга таба - Ì.)

Áó ìèñàëäà èíäå èêåí÷å □šìë□ áåðåí÷åñåíä□ õ□á□ð èòåëã□í ôàêòíûž ñ□á□áåí à÷ûêëûé.

Хроника-хəбəрнең тел үзенчəлеклəренə игътибар итсəк, аның нигездə номинатив берəмлеклəрдəн, терминнардан һəм газетизмнардан торуын күрербез[7]. Анда экспрессиягə, ягъни хис-кичерешлəр белдерү сəлəтенə ия булган лексика, эмоциональ тəгъбир һəм əйлəнмəлəр, тел сурəтлəү чаралары очрамый диярлек. Чөнки жанрның бу төрендə автор бəясе дə, аның уй-хислəре, фикерлəре дə бик аз чагыла. Хроника-хəбəрнең оперативлык һəм кыскалык кебек асыл сыйфатлары да аның теленə йогынты ясамый калмый.

Автор позициясе икенче планга кучкəнгə күрə, хəбəрнең хроникаль төрендə журналистның исем-фамилиясе бөтенлəй күрсəтелмəскə мөмкин.

Хроника-хəбəрнең еш кына баш-исеме дə булмый. Бу очракта "Кичə, бүген, иртəгə", "Көн сулышы", "Соңгы сəгатьтə", "Спорт", "Яңалыклар", "Бер

---

[7] Низамов И.М. Күрсəтелгəн хезмəт. – 122 б.

генә җөмлә белән" һ.б.ш. рубрикалар астында берничә кыска хәбәрне берләштереп бирәләр.

Хәбәр жанрының тагын бер мөһим төре булган аңлатмалы хәбәрнең дә үзәгендә бер генә вакыйга яки факт ята. Тик жанрның бу төрендә, исеменнән ук күренгәнчә, яңалык хәбәр ителү белән бергә аңа аңлатма да бирелә. Газета укучы вакыйга/фактны дөрес аңласын, аңа тиешле бәя бирә алсын өчен журналистка еш кына аның сәбәпләрен ачып бирергә, аның әһәмиятен раслаучы өстәмә дәлилләр китерергә, хәбәр ителә торган вакыйга яки фактның аерым детальләренә киңрәк тукталырга туры килә. Шунысы мөһим, өстәмә мәгълүматлар һәм фактлар, авторның фикерләре һәм бәяләре төп яңалыкны күмеп китмәсен, аны тулырак һәм кызыклырак яктыртырга ярдәм генә итсен.

Аңлатмалы хәбәрне күп кенә очракларда хроника-хәбәрнең киңәйтелгән варианты буларак карарга мөмкин. Түбәндәге текстлар жанрның шушы ике төрен чагыштырырга мөмкинлек бирә:

Гарри Каспаров белән Анатолий Карпов арасында шахмат таҗы өчен барган көреш 12:10 исәбенә җитте. Шулай итеп, Каспаров чемпион исемен саклап калды. (Т.Я.)

Шахмат таҗы – Каспаровта

Гарри Каспаров һәм Анатолий Карпов арасындагы матчның 22-нче партиясе, биш сәгатькә якын дәвам иткәннән соң, ничьяга тәмамланды. Шуның белән исәп дөнья чемпионы файдасына 12:10 булды. Гарри Каспаров шахмат таҗын үзендә саклап калды...

Гарри Каспаров шахмат таҗына беренче тапкыр 1985 елда ия булган иде. Шуннан соң 1986, 1987 һәм 1990 елларда Анатолий Карпов белән матчларда дөнья чемпионы исемен үзендә калдырды.

Илебезнең спорт журналистлары фикеренә нигезләнеп, Гарри Каспаров быел Россиянең иң яхшы спортчысы дип табылды. Дөнья чемпионы һәм кубок хуҗасы иң осталар исемлегенә кергән 10

спортчыдан шактый күп очко җыйды. /В.Т./

Бер үк яңалык ике газетада хәбәрнең ике төре аша бирелгән: хроника-хәбәр (сул багана) һәм аңлатмалы хәбәр аша. Хроника-хәбәрдә факт үзе генә хәбәр ителсә, аңлатмалысында бу фактка бәйле өстәмә мәгълүматлар да китерелә. Автор, кыскача гына булса да, төп фактны әзерләгән алшартларга һәм төп факт китергән нәтиҗәгә туктала. Шунысы игътибарга лаек, уң баганадагы текст сулдагысына караганда бер көнгә соңрак басылып чыккан. Бу аңлатмалы хәбәрдә оперативлык дәрәҗәсенең хроника-хәбәр белән чагыштырганда беркадәр түбәнрәк булуы хакында сөйли.

Әгәр башлам өлешендә төп факт/вакыйга хәбәр ителсә, аңлатмалы хәбәр тиешле нәтиҗәлелеккә ирешә, дип исәплиләр. Шул ук вакытта бу жанр төренең башкачарак үтемле композицион вариантлары да бар. Әйтик, еш кына, төп факт хәбәр ителгәнче, аңа бәйле гомуми мәгълүматлар яки аны тудырган сәбәпләр искә алына. Автор, төп факт турында сөйли башлаганчы, аның нәтиҗә-3йомгакларын да хәбәр итәргә мөмкин. Укучының игътибарын җәлел итү максатында журналистлар еш кына мавыктыргыч башлам кулланалар:

Казанда бик зур янгын

чыгасы, имеш. Аны сүндерергә башка яклардан да машиналар һәм халык килергә җыена икән, дигән сүзләр йөри. Баксаң...

Алай түгел, ә пәнҗешәмбе һәм жомга көннәрендә "Тасма" берләшмәсе стадионында янгын сүндерүчеләрнең Советлар Союзы Геройлары В.Бурмистров һәм М.Фомин истәлегенә бик зур ярышлары үтәсе. Уты да, төтене дә көчле булурга мөмкин, янгын сүндерүчеләр дә аз булмаячак, Россия Федерапиясендәге дистәдән артык край, өлкә, республика вәкилләре җыела./.../ (В.Т.)

Бу язманың авторы шактый үзенчәлекле башлам уйлап тапкан: фактны иншалауга күчкәнче, ул укучыга "сенсацияле яңалык" хәбәр итә һәм шуның белән уз язмасына укучының игътибарын тарта. Бары тик шуннан соң гына, баштагы хәбәрне инкарь итеп, төп факт турында сөйли башлый. Әнә шулай, иҗади эш итеп, аңлатмалы хәбәр жанрында кызыклы һәм оригиналь язмалар тудырырга мөмкин.

Аңлатмалы хәбәр - яңа гына узган яки булачак вакыйга яисә фактка кыскача оператив аңлатма бирүче язма. Телевидение һәм радио кебек гаять оператив информация чараларының үсүе нәтиҗәсендә газеталарда аңлатмалы хәбәрнең роле артты. Телевидение һәм радио яңалыкны халыкка оператив җиткереп торса, газетада моңа бәя, комментарий, анализ да кушыла.

Хәбәр жанрының аерым төрләре буларак, "курьер" һәм "дайджест" тибындагы хәбәрләрне дә карарга була. Аларның беренчесе урыны яки вакыты белән бергә туры килә торган вакыйгаларны туплап хәбәр итә. Мәсәлән, бер тәүлек эчендә шәһәрдә, илдә, дөньяда булган вакыйгалар, милли хәрәкәт яңалыклары, табигатьне саклау оешмаларыннан, милициядән һ.б. хәбәрдар органнардан алынган соңгы хәбәрләр. Гадәттә мондый текстта фактлар бер-берсенә бәйләп бирелми, аерым абзацлар рәвешендә, кайвакыт интерваллар аша урнаштырыла. Текстның гомуми күләме шактый зур да булырга мөмкин. Автор яңалыкларга карата үзенең мөнәсәбәтен дә белдереп бара ала.

Дайджест хәбәрләре төрле информация агентлыклары һәм массакүләм мәгълүмат чараларыннан алынган яңалыкларны берләштерә. Журналистлар андый яңалыкларның иң кызыклыларын (еш кына сенсацион булганнарын) сайлап бирергә омтылалар. Мәгълүматның чыганагын күрсәтү мәҗбүри.

Хәбәр жанрында эшләү җиңелме? Беренче карашка әллә ни авыр түгел кебек. Ләкин укучыга җиткерергә теләгән хәбәрең кызыклы да, актуаль дә, игътибарны җәлеп итәрлек тә булсын дисәң, күп йөрергә, күп эзләнергә һәм укырга, шактый иҗат михнәтләре кичерергә кирәк.

Мәгълүмат тармагында эшләүче журналист тормышның күп өлкәләре буенча белдекле булырга тиеш. Нинди да булса шәһәргә яки авылга, хезмәт коллективына барып яки телефоннан шалтыратып, "Сездә нинди яналык бар?" дигән сорауны бирү генә җитми. Башкалар өчен яналык булырлык факт журналист кызыксынган объектта инде көндәлек күренешкә әверелгән яки андагы кешеләр өчен бернинди әһәмияткә ия булмаган берәр гадәт, традиция, эш алымы, һөнәр, яшәү рәвеше һ.б. булырга мөмкин. Яңалыкны беренче булып күреп алу өчен үзең яза торган өлкәне биш бармагың кебек белергә кирәк. Шунысы бар, хәбәрләр өчен фактлар туплаганда автор барлык объектларга да үзе барып өлгерә алмый. Бу очракта аның булышчылары - штаттан тыш хәбәрчеләр ярдәмгә килә. Алар теге яки бу урында булган вакыйганы, шунда яшәгәнгә күрә, тизрәк беләләр һәм хәбәр итә алалар. Газетаның штаттан тыш булышчылар челтәре никадәр киңрәк булса, ул кирәкле һәм кызыклы информацияне шулкадәр күбрәк һәм тизрәк урнаштыра. Хәбәр жанрында эшләүче журналист әнә шундый оператив һәм ышанычлы булышчыларга таянганда гына уңышка ирешә ала.

Тиешле мәгълүматка ия булганнан соң, аны кәгазь битенә төшерү дә журналисттан зур җаваплылык сорый. Әйткәнебезчә, хәбәр жанры автордан документальлек һәм төгәллек таләп итә. Ә бу инде фактлар, урын-вакыт атамалары, исем-фамилияләр белән эш иткәндә аеруча игътибарлы булырга кирәк дигән сүз. Шулай булмаганда, автор шактый кыен хәлдә калырга мөмкин. Бер генә мисал. Республика газеталарының берсендә менә шундый дайджест хәбәре басылып чыкгы:

"Озакламый дөньяда куркыныч яңа авыру таралачак, ул кәгазь акчаләр аша йогачак. /ТАСС/" (Т.я.)

Бу язмада факт берьяклы гына яктыртыла, дөресрәге, тулысынча яктыртылмый. Чынлыкта исә ТАСС агентлыгы югарыда китерелгән сүзләрне бер чит ил күрәзәчесенең фаразы буларак кына хәбәр иткән иде. Фактның менә шушы ягын онытып җибәрү, имеш-мимеш, фаразны абруйлы

информация агентлыгы фикере дип уйларга, аңа ышанырга мәҗбүр итә, халык арасында борчу-аптыраш тудыра.

Хәбәр гади һәм аңлаешлы тел белән язылырга тиеш. Моны жанрның оперативлыгы таләп итә. Яңалыгың кызыклы һәм көн таләбенә туры килә торган булганда, укучының игътибарын җәлеп итү өчен оригиналь тел-стиль чаралары эзләп азаплануның кайчак кирәге дә юк. Ә инде факт турында сөйләгәндә кызыклы микрообразлар /мәсәлән, чагыштыру/, композицион алымнар табасың икән, язмаң өстәмә тәэсир көченә ия була дигән сүз.

Хәбәрнең баш-исемен сайлау зур осталык таләп итә. Æóðíàëèñò □ñ□ðåíåž áàø èñåìí□ðåн šéð□íœã□ ááãûøëàíãàí ìàõñóñ ô□ííè õåçì□òë□ðä□ аныž àòàó, õ□á□ð èòœ, á□ÿ áèðœ, êîììóíèêàòèâ, ìšð□ □ □ãàòü èòœ, êûçûêñûíäûðó, ýêñïðåññèâ, áœëœ, ðåêëàì Ÿ.á. ôóíêöèÿë□ðåí àåðûï ÷ûãàðалар[8].

Êœç□òœë□ð êœðñ□òê□í÷□, òàòàð ãàçåòàëàðûíäàãû õ□á□ðë□ðä□ àòàó ôóíêöèÿñå áàøêàðó÷û èñåìí□ð àåðó÷à åø ýøê□ □èãåë□. Áó î÷ðàêòà áàø èñåìåí□ ášòåí òåêñòíûž êûñêà÷à ý÷ò□ëååå ÷ûãà: *“Ñšåìáèê□”íå òóãàí êšíå áåë□í êîòëàó (Ø.Ê.) “Ñååâðñòàëü” - “Àê Áàðñ” - 1 : 1 (Øóíäà óê). Ñåíòÿáðü àåíäà 26 ãðàäóñ ýññåëåê êšòåë□ (Ò.ÿ.)* h.б.

Áàø èñåìå, òåìàíû áåëäåðìè÷□, вакыйганың урынын ãûíà äà àòàðãà ìšìêèí: *“Êàðíêàé”äà êóíàêëàð (Ñ.), Àãûéäåëíåž ÿžà àãûøû (Ò.ÿ.).*

Êàé÷àê áàø èñåìå ãîìóìè (èíòåãðàòèâ) òåìàíû áåëäåðåï êèë□: *Âåíà òàòàð àðòèñòëàðûí ñ□ëàìëè (Ì.□.), Áåç Àíàïàäà áóëäûê (Ñ.).*

Àòàó ôóíêöèÿñå œò□œ÷å áàø èñåìí□ðåíž íèíäè òšðå êóëëàíûëóãà êàðàìàñòàí, êàëûïëàøêàí òšçåëåøëå òåêñòëàðäà, êàãûéä□ áóëàðàê, òåìà

[8] Âèíîêóð Ã.Î. Êœðñ□òåëã□í õåçì□ò.; Êîñòîìàðîâ Â.Ã. Êœðñ□òåëã□í õåçì□ò.; Ëàçàðåâà Ý.À., ×åðâÿêîâà Ò.Á. Çàãîëîâîê â ìåñòíûõ ãàçåòàõ // ßçûê è êîìïîçèöèÿ ãàçåòíîãî òåêñòà: òåîðèÿ è ïðàêòèêà. - Ñâåðäëîâñê, 1987. - Ñ.158-171 Ÿ.á..

òóëàåì áåðåí÷å □šìë□ä□ õ□á□ð èòåë□ Ÿ□ì àííàí ñîžãûëàðûíäà ò□ãàåíë□í□.

Шул ук вакытта хәбәрдә баш-исеменең экспрессив функция үти торганнары да кулланыла ала. Баш-исеменең мондый төренә автор укучыны кызыксындыру, аның игътибарын җәлеп итү максатында мөрәҗәгать итә. Мәсәлән, "Ватаным Татарстан" газетасында "Су астында хазинә бар" дигән баш-исем астында аңлатмалы хәбәр чыкты. Газета укучы бу хәбәрне, билгеле инде, су астыннан табылган ниндидер кыйммәтле борынгы хәзинә турында сенсацион яңалык ишетү нияте белән укырга керешә. Тик язмадан бу "хәзинә"нең су төбеннән алына торган органик ашлама - сапропель булуы ачыклана. Сапропель авыл хужалыгы хөзмәтчәннәре өчен чынлап та кыйммәтле табылдык икән.

Баш-исем сыйфатында тойгылы, өндәү һәм сорау җөмләләр, ким һәм кире җөмләләр, фразеологизмнар, әйтемнәр, микрообразлар, төрле модаль формалар куллану да аның хисси тәэсирен көчәйтә.

Контроль сораулар:

1. Хәбәр жанрының төп функциясе нидән гыйбарәт?
2. Хәбәр алдына куела торган төп таләпләрне атагыз.
3. Хәбәрнең нинди төрләрен беләсез? Алар бер-берсеннән нинди сыйфатлары белән аерылып торалар?
4. Хәбәрда фактнын роле турында сөйләгез.
5. Бу жанр нинди тел-стиль үзенчәлекләренә ия?

Биремнәр:

1. Татарча газетадагы хәбәрләр туплап бирелә торган берәр рубрикага күзәтү ясагыз.
2. Өлкәннәр һәм балалар газетасында чыккан бернича хәбәрне үзара чагыштырып анализлагыз.
3. Бер үк вакыйга яки факт турында хроника хәбәр һәм аңләтмалы хәбәр языгыз.

ХӘБӘРДӘ ЖУРНАЛИСТ БӘЯСЕ

Á□ ÿ - æóðíàëèñò è□ àòûíäàãû ìšŸèì êàòåãîðèÿë□ ðíåž áåðñå. Óë “æóðíàëèñòíûž ôàêòêà ÿêè ôàêòëàð ñóììàñûíà óžàé ÿêè òèñê□ ðå ìší□ ñ□ á□ òåí õàðàêòåðëûé[9]. Æóðíàëèñò á□ ÿñå óêó÷ûãà ÷ûíàðëûêíûž ãàÿòü êàòëàóëû Ÿ□ ì êœïêûðëû êœðåíåøë□ ðåí äšðåñ êàáóë è□ ðã□ áóëûøà.

Áåð êàðàãàíäà, õ□ á□ ðè æàíðëàðãà êàðàó÷û òåêñòëàðäà, áèãð□ ê ò□ àëàðíûž êàëûïëàøêàííàðûíäà á□ ÿ ášòåíë□ é áóëìàñêà òèåø êååâê, ÷šíêè îáúåêòèâëûêêà Ÿ□ ì áèòàðàô èíøàëàóãà ìîòûëûø — àëàðíûž ìšŸèì àñûë ñûéôàòû. Ë□ êèí, áåðåí÷åä□ í, òåãå ÿêè áó ôàêòíû æóðíàëèñò òåêñòû š÷åí íèãåç èòåï àëó œçå œê áó ôàêòêà áèòàðàô áóëìàóíû êœðñ□ ò□ . Èêåí÷åä□ í, òåë□ ñ□ êàéñû “êîðû” õ□ á□ ðä□ ä□ ңапыкка уңай яисә тискәре ìší□ ñ□ á□ òне áåëäåðœ— áåçíåž ãàçåòàëàð š÷åí традицион êœðåíåø.

Ñèêñ□ íåí÷å åëëàð àçàãûíà êàä□ ð, âàêûòëû ìàòáóãàò áèëãåëå áåð èäåîëîãèÿíå ãåí□ œòê□ ðœ÷å ÷àðà áóëãàí ÷îðäà, õ□ á□ ðè æàíðëàð, òåãå ÿêè áó ÿžàëûêíû óêó÷ûãà □ èòêåðåï êåí□ êàëìûé÷à, àžà Ÿ□ ðâàêûò äèÿðëåê á□ ÿ ä□ áèðåï áàðàëàð èäå. Áó á□ ÿ, □ ëá□ òò□ , àåðûì áåð æóðíàëèñòíûêû, õ□ òòà ãàçåòàíûêû äà òœãåë, □ èäàð□ èœ÷å ïàðòèÿ ì□ íô□ ãàòüë□ ðåí ÷àãûëäûðó÷û êîëëåêòèâ á□ ÿ. ×šíêè áàðëûê ìàòáóãàò— øóë ïàðòèÿíåêå.

“Ñîöèàëèñòèê Òàòàðñòàí” ãàçåòàñûíûž 1961 åëãû 19 ìàðò ñàíûíäàãû áåð õ□ á□ ðã□ êœç ñàëûéêле:

Áèë□ ð ðàéîíû áåðåí÷å êâàðòàë ïëàíûí œò□ œ š÷åí ä□ œë□ òê□ êší ñàåí 35,7 òîííà ñšò òàïøûðûðãà òèåø. Ôàêòòà óë 10-15 òîííà ñšò ñàòà. ÊÏÑÑ ðàéêîìû ñåêðåòàðå Íèêèòèí, ðàéîí Ñîâåòû áàøêàðìà êîìèòåòû ïðåäñåäàòåëå €õìò□ òîâ èïò□ øë□ ð, ñåç ìîžà íè÷åê êàðûéñûç?

Ìîíäà ÿçìà àâòîðûíûž ïîçèöèÿñå ïàðòèÿ šëê□ êîìèòåòû êóéãàí òàë□ ïë□ ðä□ í ÷ûãûï êèëãåë□ í□ . ×ûíëûêòà ðàéîí □ èò□ ê÷åë□ ðåí æóðíàëèñò

9 Ãîðîõîâ Â.Ì. Îñíîâû æóðíàëèñòñêîãî ìàñòåðñòâà. — Ì., 1989. — 88 á.

òœãåë, áàðëûê äèëáåã□ ë□ ðíå œç êóëûíäà òîòó÷û ïàðòèÿ “óòëû òàáààà êûçäûðà”. Õàëûêàðà òåìàãà õ□ á□ ðë□ ðä□ ìííäûé êœì□ ê á□ ÿ àåðó÷à à÷ûê êœçã□ á□ ðåë□ :

Àìåðèêàäàí ÃÔÐ òåððèòîðèÿñåí□ ÀÊØíûž Õóíñðþêêàäàãû õ□ ðáè áàçàñûíäà óðíàøòûðûëà÷àê áåðíè÷□ ðàêåòà êèòåðåëäå. Øóëàé èòåï Àìåðèêàíûž èäàð□ ÷å äàèð□ ë□ ðåœçë□ ðåíåž åðàêëà êèòê□ í ì□ êåðëå ïëàííàðûí òîðìûøêà àøûðó š÷åí ÷èðàòòàãû àäûìíàðûí ÿñààûëàð (Ñоциалистик Татарстан, алга таба С..Ò.).

Àñëàðûíà ñûçûëãàí ñœçë□ ð ôàêòêà á□ ÿ áðœã□ õåçì□ ò èò□ ë□ ð. Àëàð — үз чорында èäåîëîãèê äîøìàííàðãà òèñê□ ðå ìší□ ñ□ á□ ò áåëäåðœ š÷åí õåçì□ ò èò□ òîðãàí êàëûïëàøêàí òåë ÷àðàëàðû, èäåîëîãèê øòàìïëàð булган.

Èäåîëîãèê êûéìì□ òë□ ðíå ôîðìàëàøòûðóäàãû êšíä□ ëåê ýø÷□ íëåê í□ òè□ □ ñåíä□ ñîöèàëèçì ÷îðûíäà ãàçåòàëàðûáûçäà èäåîëîãèê á□ ÿ мәгънәсенә èÿ áóëãàí œçåí÷□ ëåêëå ëåêñèê êàòëàì áàðëûêêà êèëäå. Çàìàíûíäà Ã.ß.Ñîëãàíèê àíû ãàçåòàíûž ñœçëåê ñîñòàâûíäàãû “èž ìšŸèì ðàçðÿä” äèï áèëãåë□ ã□ í èäå[10]. Áó ëåêñèê òšðêåìíåž áàðëûêêà êèëœå òåë□ ñ□ êàéñû òåë š÷åí õàñ áóëãàí èêåí÷åë íîìèíàöèÿ êœðåíåøå áåë□ í á□ éëå[11]. Êœï êåí□ èñåìí□ ð, òàòàð òåëå ñèñòåìàñûíäà ñòèëèñòèê ÿêòàí íåéòðàëü, á□ ÿñåç áóëãàí õ□ ëä□ , ãàçåòàäà ÿêòûðòûëà òîðãàí îõøàø ñèòóàöèÿë□ ðä□ äàèìè ð□ âåøò□ èêåí÷åë ì□ ãúí□ ä□ êóëëàíûëûï, òšðëå ñòèëèñòèê òšñìåðë□ ðã□ èÿ áóëãàí ща ì□ ãúí□ ë□ ð àëàëàð. È.Ì.Íèçàìîâ àëàðíû ãàçåòèçì äèï áèëãåëè[12]. Ñèêñ□ íåí÷å åëëàð àçàãûíà òàòàð âàêûòëû ìàòáóãàòû òåëåíä□ èäåîëîãèê õàðàêòåðäàãû ãàçåòèçìíàð ñèñòåìàñû ôîðìàëàøòû. Èêåí÷åë ì□ ãúí□ ñå óžàé á□ ÿ áóëãàí ìííäûé ñœçë□ ðã□ *œð,*

---

[10] Ñîëãàíèê Ã.ß. Ëåêñèêà ãàçåòû... - 36 á.

[11] Óôèìöåâà À.À. Ëåêñè÷åñêàÿ íîìèíàöèÿ (ïåðâè÷íàÿ íåéòðàëüíàÿ) // ßçûêîâàÿ íîìèíàöèÿ: Îáùèå âîïðîñû. - Ì., 1977. - 45 á.

[12] Íèçàìîâ È.Ì. Ìàòáóãàòíûž ò□ýñèðëå ñœçå... - 66 á.

□èìåø, îôûê, ìàÿê êåáåêë□ ðíà, òèñê□ ðå ì□ ãúí□ ëåë□ ðåí□*àíâàð, êàëäûê, áîãàó* Ÿ.á. ñœçë□ ðíå êåðòåðã□ ìšìêèí.

Ãàçåòàíûž ïïåðàòèâ Ÿ□ ì êšíä□ ëåê õàðàêòåðû áåë□ í á□ éëå ð□ âåøò□ óžàé ÿêè òèñê□ ðå á□ ÿã□ èÿ áóëãàí êàëûï ãûéáàð□ ë□ ð ä□ áàðëûêêà êèë□ . Àëàðíûž êàéáåðë□ ðå, àðòûê åø êóëëàíûëûï, øòàìïëàðãà äà □ éë□ íåï êèò□ . Áîëàðû — ãàçåòà òåëåí òèñê□ ðå ÿêòàí õàðàêòåðëûé òîðãàí ýëåìåíòëàð. €éòèê, øóë óê ñèêñ□ íåí÷å åëëàð àçàãûíà òœá□ íä□ ãå øòàìïëàð àåðó÷à åøàåï êèòòå: *óäàð õåçì□ ò, þáèëåé àëäû õåçì□ ò âàõòàñû, ÿðûøêà òîí áèðœ, àëäûíãû ò□ □ ðèá□ óðòàêëàøû, ëàåêëû šëåø êåðòœ, œð ÿóëàó* Ÿ.á.

Êàëûïëàøêàí ãûéáàð□ ë□ ð— òåë□ ñ□ êàéñû ÷îð ãàçåòàëàðû š÷åí õàñ êœðåíåø. “Áœãåíãå òîðìûøòàãû ôàêòëàð, ñèòóàöèÿë□ ð Ÿ□ ì àëàðãà áèðåë□ òîðãàí ñîöèàëü-ñ□ ÿñè á□ ÿíåž äàèìè œçã□ ðåï òîðóû àðêàñûíäà àëàðíû áåëäåðœ÷å òåë ÷àðàëàðû äà ãåë œçã□ ðåï, êàëûïëàøûï òîðà”[13]. Èäåîëîãèê á□ ÿëå êàëûï ãûéáàð□ ë□ ð □ êðåíë□ ï ãàçåòà áèòë□ ðåíí□ í þãàëäû. Øóë óê âàêûòòà õ□ çåðãå ãàçåòàëàðäà êší êàäàãûíà ñóãà òîðãàí ÿžà ãûéáàð□ ë□ ð ôîðìàëûøòû: *êàéìàð íîêòàëàð, äåìîêðàòèÿ □ èëë□ ðå хосусыйлаштыру □ èìåøë□ ðå, ìèëë□ ò õàëûìå, áàçàðãà êåðœ, áàçàð ìšíí□ ñ□ á□ òë□ ðå* Ÿ.á.

Ãàçåòèçìíàð Ÿ□ ì êàëûï ãûéáàð□ ë□ ð, êàéñû ÷îðäà êóëëàíылóëàðûíà êàðàìàñòàí, êîëëåêòèâ á□ ÿ áèðœã□ õåçì□ ò èò□ ë□ ð, ÿãúíè àëàðäà õ□ á□ ð èòåë□ òîðãàí ôàêòêà êàðàòà ñóáúåêòèâ, ø□ õñè á□ ÿ òœãåë, □ □ ìãûÿòüíåž, □ □ ìãûÿòüò□ ãåëëãåëå áåð ñîöèàëü òšðêåìíåž, êàòëàìíûž, êîëëåêòèâíûž á□ ÿñå áåëäåðåë□ .

Òóêñàíûí÷û åëëàð áàøûíà êàä□ ð êàëûïëàøêàí ãàçåòà òåêñòëàðûíäà □ í□ øóíäûé êîëëåêòèâ á□ ÿ šñòåíëåê èòòå, “÷èñòà”, ÿãúíè á□ ÿñåç õ□ á□ ðë□ ðã□ óðûí áèðåëì□ äå äèÿðëåê. € èíäå æóðíàëèñòíûž ø□ õñè á□ ÿñåí□ óðûí ášòåíë□ é áóëìàäû.

Ñîžãû áåð-ике äèñò□ åëäà вакûòëû ìàòóãàòòà òåìàòèê œçã□ ðåøë□ ð áåë□ í áåðã□ “á□ ÿ” êàòåãîðèÿñå ä□ œçã□ ðåø êè÷åðäå.

---

[13] Êîñòîìàðîâ Â.Ã. Êœðñ□òåëëã□í õåçì□ò, —- 190 á.

X□á□ð жанрында áó êàòåãîðèÿã□ á□éëå èêå êàïëòàðøû òåíäåíöèÿ áàðëûêêà êèëäå. Áåðåí÷åñå — òåêñòíûž òóëû íåéòðàëüëåãåí□, á□ÿñåçëåãåí□ èðåøåðã□ òûðûøó, èêåí÷åñå — òåêñòòà á□ÿ áóëãàí î÷ðàêòà, àíûž ñóáúåêòèâëûãûíà, ø□ õñèë□ øòàðåëœåí□ îìòûëûø.

Õ□çåð æóðíàëèñò, þãàðûäà èñê□ àëûíãàí ñîöèàëèñòèê èäåîëîãèÿ õàêèìëåãå ÷îðûííàí àåðìàëû áóëàðàê, è□òèìàãûé-ñ□ÿñè òåìàãà òåêñòëàðäà äà œçåíåž ø□ õñè á□ÿñåí èðêåí áåëäåð□ àëà. Áó á□ÿ □□ìãûÿòüüò□ ôîðìàëàøêàí òðàäèöèîí ôèêåðë□ ðä□í ãåí□ òœãåë, õ□òòà ìàòáóãàò îðãàíûíûž œç ïîçèöèÿë□ ðåíí□í ä□ àåðûëûï òîðûðãà ìšìêèí. Áåð œê âàêûéãàëàãà òšðëå æóðíàëèñòëàð Ÿ□ì òšðëå áàñìà îðãàííàð òàðàôûííàí òšðëå á□ÿ áèðœ îчðàêëàðû äà åø î÷ðûé õ□çåð.

Êœç□òœë□ð øóíû ä□ ëèëëè, “á□ÿ” êàòåãîðèÿñå š÷åí õàðàêòåðëû èêå êàïìà-êàðøû òåíäåíöèÿ ãàñûð áàøûíäà í□øåð èòåëã□í òàòàð ãàçåòàëàðû š÷åí ä□ õàñ áóëãàí Ÿ□ì áœãåí ÿžà áåð ñûéôàò áàñêû÷ûíäà êààòëàíà ãûíà èê□í. Ã.Òóêàé è□àòûíäà àëàðíûž èêåñå ä□ î÷ðûé. Àíûž “Ôèêåð” ãàçåòàñûíäà ÷ûêêàí òœá□íä□ ãå õ□á□ðë□ðåí□ êœç ñàëûéê:

Áàêó õ□á□ðå. Ñ□ãàòü □èäåä□ òàòàðëàð óðàìûíäà ìšŸ□íäèñ Êîãàí òàëàíãàí. Òàãûí áåð óðàìäà í□ì□ãúëœì óðûñ œòåðåëã□í. Øèìàõèíê□ äèã□í □èðä□ áåð ìšñåëìàí í□ãûøðàáûëãàí. Êàòèëë□ð õ□çåðã□÷□ òàáûëìàãàí.

Êàçàíäà êîíôèñêîâàòü èòœë□ð. Êàçàíäà 14 ñåíòÿáðüä□ “Âîëœñêèé êóðüåð” â□ “Á□ÿíåëõàê” ã□çèòë□ðå êîíôèñêîâàòü èòåëã□íí□ð.

Òðîèöê. Òšíë□ àò ê□ìèòåíí□í êàéòêàíäà, ßóøåâèàðíûž èêå ïðèêàç÷èêëàðû œòåðåëåï, 500 ñóì àê÷àëàðûí àëãàííàð.

Áó òåêñòëàðäà àâòîðíûž âàêûéãàãà ìší□ñ□á□òå ášòåíë□é ñèçåëìè äèÿðëåê. ×šíêè àëàð áàøëû÷à êîíêðåò-íîìèíàòèâ ëåêñèêàäàí ãûíà òîðà.

Øóë óê ãàçåòàäà ÷ûêêàí èêåí÷å áåð õðîíèêà-õ□á□ð òåêñòûíäà, êèðåñåí÷□, Òóêàéíûž ø□ õñè á□ÿñå ÿðûëûï ÿòà:

×èñòàé. ×èñòàéäà ýëåê ò□ çóð áèíàëû ì□äð□ñ□ áàð èäå. Áó åë ÿí□ ñèãåç ìåžã□ òšøåðåï ì□äð□ñ□ ñàëäûëàð. Èêåñåíä□ ä□ óêûòûðëûê ìšãàëëèìí□ð þê. Ìšãàëëèìí□ðã□ àê÷à þê. Ì□äð□ñ□ ñòåíàëàðûí àðòûðãàí÷û, óêûòóíû,

óêûòó÷ûëàðíû àðòòûðûðãà êèð□ ê. Áåçíåž õ□ çð□ òë□ ð: "Èø□ êê□ ááø áåëñ ää, ááø áóë", äèã□ í ì□ êàëüíå ìóàôèêí òàáûï, Ÿ□ ðêàéñû œçå ááø ìšä□ ððèñ áóëûð š÷åí ì□ äð□ ñ□ àðòòûðàëàð, êàí□ ãàòü èò□ ðëåê óêûòó þê.

€ëåãå ìèñàëäà á□ ÿ áèðœ ôóíêöèÿñåí ì□ êàëü, ôèãûëüíåž ìîäàëü ôîðìàñû, á□ ÿ ñåìàíòèêàñûíà èÿ áóëãàí ëåêñèê ÷àðàëàð Ÿ.á. œòè.

ХИСАП

Хисап теләсә нинди вакыйга турында түгел, ә, кагыйдә буларак, сөйләшүгә корылган вакыйга (съезд, конференция, корылтай, жыелыш, киңәшмә, утырыш, митинг, пресс-конференция һ.б.) турында сөйли.

Хисап текстының хәбәр кебек җыйнаклары да, шакгый күләмлеләре дә очрый. Монысы инде куелган максатка бәйле. Әгәр журналист алдына вакыйганың иң мөһим этапларын гына оператив рәвештә хәбәр итү максаты куела икән, ул кыска хисап төренә мөрәҗәгать итәргә тиеш.

Кыска хисап тексты бер яки берничә абзацтан тора:

Күңелдә милләт язмышы

Нефтьчеләрнең Муса Җәлил исемендәге мәдәният йортында поселокта һәм районыбызда яшәүче татар милләте вәкилләренең җыелышы үткәрелде. Аны Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Б.Гарипов алып барды.

Жыелышта татар мәдәнияты, әдәбияты, халкыбызның тарихы, дине, милләтебез, туган телебез язмышы, район узганда мәчет төзү турында сүз барды.

Инициатив группа исеменнән район газетасының бүлек мөдире С.Әхматҗанов Татар иҗтимагый үзәгенең Баулы бүлекчәсен оештыру мәсьәләсен күтәреп чыкты. Бүлекчәнең унҗиде кешедән торган идарәсе сайланды. Соңыннан мәдәният йорты үзешчәннәренең концерты булды. (В.Т.)

Бу язмада вакыйганың булуы икърар ителә һәм аның иң мөһим мизгелләре генә санап чыгыла. Димәк, бу очракта журналист өчен дә, укучы өчен дә вакыйганың булу факты мөһим. Шуңа күрә җыелышның нинди шартларда узуы, чыгышларның тулы эчтәлеге игътибардан читтә калган.

Аерым бер вакыйга җәмгыятебез тормышында никадәр зуррак әһәмияткә ия булса, матбугат битләрендә ул шулкадәр киңрәк якгыртыла. Бу очракта инде газета укучыны кыска хисап кына канәгатьләндерә алмый, киңәйтелгән хисапка мөрәҗәгать итәргә туры килә. Õèñàïíûž êèž□ éòåëã□ í òšðåíä□ ñœç âàêûéãà Ÿ□ ì àíûž àñûëû òóðûíäà ãûíà áàðìûé, áó âàêûéãàíûž êàéáåð ìèçãåëë□ ðå êèžð□ ê ÿêòûðòûëà, áèãð□ ê ò□ ìšŸèì ÷ûãûøëàð ÿêè àëàðäàí šçåêë□ ð êèòåðåë□ . Ïàðëàìåíò óòûðûøû êåáåê ìšŸèì âàêûéãàëàðäàí ÿçûëãàí õèñàïëàðäà, □ éòèê, åø êûíà òšï ÷ûãûøëàð øàêòûé òóëû, хәтта тулаем êèòåðåë□ . Ìîíäûé òåêñòòà èêå ñšéë□ ì èÿñåí, äèì□ ê, èêå ñšéë□ ì ïëàíûí àåðûï êàðàðãà ìšìêèí: âàêûéãà òóðûíäà ñšéë□ œ ïëàíû Ÿ□ ì âàêûéãà ý÷åíä□ ñšéë□ œ ïëàíû.

Êèž□ éòåëã□ í õèñàïëàð áåðåí÷å òàòàð ãàçåòàëàðûíäà óê øàêòûé êœï î÷ðûé, ÷šíêè ÕÕ ãàñûð áàøû, è□ òèìàãûé òîðìûø êàéíàï òîðãàí ÷îð áóëàðàê, òšðëå □ ûåëûø, ñúåçä, ìèòèíãëàðãà áàé áóëãàí. Ìèñàë š÷åí “Ôèêåð” ãàçåòàñûíûž 1906 åëгы 6 íîÿáðü ñàíûíäàãû “Êàçàí” ìèŸìàíõàí□ ñåíä□ ì□ □ ëåñ” äèã□ í ÿçìàãà ìšð□ □ □ ãàòü èòèê. Àíûž àâòîðû Ãàááóëëà Òóêàé. Òåкст âàêûéãàíûž œçåí, óðûíû Ÿ□ ì âàêûòûí àòàó÷û êàëûï □ šìë□ áåë□ í à÷ûëûï êèò□ :

“Êàçàí” ìèŸìàíõàí□ ñåíä□ 1 í÷å íîÿáðüä□ êè÷ ñ□ ãàòü œòäà äàðåëìšãàëëèìèí à÷ó õîñóñûíäàãû □ □ ìãûÿòüíåž ì□ □ ëåñå à÷ûëäû.

Àëãà òàáà àâòîð âàêûéãàíûž òšï ýòàïëàðûí ñàíàóãà Ÿ□ ì àëàðíû ò□ ãàåíë□ øòåðœã□ êœ÷□ . Áàøòà óë êûêê ñšéë□ ì àøà áåðåí÷å ÷ûãûøíûž òšï ôèêåðë□ ðåí ñàíàì ÷ûãà:

Èž □ œâ□ ë ìšõ□ ððèð Êàìèë □ ô□ íäå Ìîòûééû àÿêêà òîðûï, áó □ □ ìãûÿòüíåž ìè š÷åí ÿñàëãàíûíû â□ ìîííàí êèë□ ÷□ êò□ ìèíäè ôàéäàëàð òóà÷àêëàðûí, áó õ□ åðëå ýøê□ êóëäàí êèëã□ í÷□ Ÿ□ ð ìšñåëìàíãà òûðûøó

ôàðûçëûãûí, áó □ □ ìãûÿòüíåž ôàêäàñûíà □ œâ□ ë áàøëàï œçåíåž 1000 ò□ žê□ áèð□ ÷□ ãåí Ÿ□ ì Ìîðòàçà áàéíûž 20 ìåž ò□ êž□ áèðåðã□ â□ ãúä□ êûéëãàíëûãû ì□ ñìóãû óëäûãûí ãàÿòü à÷ûê â□ □ ñ□ ðëå ñóð□ òò□ á□ ÿí â□ èôàä□ èòòå

Âàêûéãàäà ÷ûãûø ÿñàó÷û èàëãàí êåøåë□ ðíåž ôèêåðë□ ðå òóðû ñšéë□ ì ÿðä□ ìåíä□ áèðåë□ :

Ãîì□ ð Õšñ□ åíîâ: “Â□ ãàòñ□ ìàó á□ õáèëëàõà □ □ ìèãà” àÿòå ê□ ðèì□ ñå èë□ “€ëìšýìèíœí ģÿëýá□ éíèÿí áèøò á□ ãúçåŸšì á□ ãúçàí” õ□ äèñåí óêûï, ñîžðà ò□ ôñèð èòåï: “Áó □ □ ìãûÿòüê□ áåç àåðûëûð š÷åí êèëì□ äåê, Ÿ□ ðíè÷âê áåðë□ øåðã□ , áàð÷àìûç áåð ñœçíå ñšéë□ ðã□ êèð□ ê-”ąèäå.

Ôàòèõ Ø□ ðèïîâ: “Áåçã□ øóë áîðûíãû ì□ äð□ ñ□ ë□ ð ä□ □ èò□ ð, áåçã□ øóëàðäàí áàøêà ì□ äð□ ñ□ êèð□ êìè”-äèäå.

Ãàáäóëëà Òóêàåâ: “Þê, Ôàòèõ àáçûé! Áåçíåž óë ì□ äð□ ñ□ ë□ ðåìåç ãåí□ □ èòìè, áàøêà ìèëë□ òë□ ðä□ ãå êåáè, áåçã□ ä□ -ß ýòàœëû ì□ äð□ ñ□ ë□ ð êèð□ ê...

Øóëàé èòåï àâòîð áèðåä□ îáúåêòèâ Ÿ□ ì áèòàðàô êœç□ òœ÷å ðîëåí áàøêàðà. Àíûž áó âàêûéãàãà ìší□ ñ□ á□ òå áàðû òèê òåêñò àçàãûíäà êèòåðåëã□ í áåðä□ íåð êîììåíòàðèéäà ãûíà ÷àãûëà:

Ì□ □ ëåñ áèê ò□ ðòèïëå ãåí□ , òûí ãûíà áåð ñóð□ òò□ œòòå, ïðåäñåäàòåëü □ àí□ áë□ ðå èêåí÷å ì□ □ ëåñíå 6 í÷û îêòÿáðü, □ îãà êší ñ□ ãàòü êè÷êå 7 ä□ áóëûðãà ò□ ãàåí èòòå, õàëûê òà ðàçûé áóëäûëàð. ÀëàíŸå ò□ ãàë□ øóíûž êåáè □ ûåëûøëàðíû òàãû íàñûéï â□ ìšÿññ□ ð èòñåí.

Хисап жанрының тагын бер мөһим төре бар. Ул - стенографик хисап. Анда, алдагы төрләрдән аермалы буларак, вакыйгага һәм аның агышы тулысы белән яктыртыла, барлык чыгышлар башыннан азагына кадәр сүзе сүзгә күчереп бастырыла.

Сессия, конференция, җыелыш һ.б. шуңа охшаш вакыйга турында язарга җыенган журналист кайвакыт бу вакыйганың бер генә ягына игътибар итә, төп игътибарны вакыйганың барышына яки барлык чыгышларның эчтәлегенә түгел, ә конкрет бер темага юнәлтә. Бу - тематик хисап. Әйтик, шәһәр Советы сессиясендә берничә төрле мәсьәлә арасында яшьләрнең ялын

оештыру проблемасы да тикшерелә икән, яшьләр газетасы игътибарны соңгысына бирәчәк. Журналист төп докладны да, чыгышларны да үзе яктырта торган тема күзлегеннән чыгып тыңлый, кирәкле өлешләрен сайлап ала. Шулай булгач, вакыйганың башка өлешләре тематик хисаптан төшеп калачак.

Проблемалы хисапта да вакыйга тулысы белән чагылыш тапмый, нинди да булса мөһим проблеманы-яктырту өчен бер сәбәп кенә булып тора. Автор чыгышларда әйтелгән аерым фикерләргә анализ ясый, аларга бәя бирә, үзе дә мөһим мәсьәләләрне хәл итү юлларын эзли, уйлана. Хисапның бу төрендә эшләүче журналист, билгеле, яктыртыла торган проблема буенча аеруча хәбәрдар булырга тиеш. Хисапның бу төрен журналистика теоретигы А.Тертычный аналитик жанрлар төркеме кысаларында тикшерә.

Хисапның төренә бәйле рәвештә язмаларда автор индивидуальлегенең роле төрле дәрәҗәдә чагылырга мөмкин. Мәсәлән, стенографик хисапта ул юк диярлек. Икенче төрле әйтсәк, бу төрдәге язмаларны эшләүче журналистның төп бурычы - әзер стенографик материалны, дөреслеген тикшереп һәм логик эзлеклелеген саклап (доклад һәм чыгышларның тәртип санын да үзгәртмичә), газета бите өчен әзерләү. Монда иҗадилыкка да, автор бәяләренә дә урын юк.

Бу жанрның башка төрләрендә исә автор индивидуальлеге киңрәк чагылыш таба. Дөрес, аларда ул рәсмилек дәрәҗәсенә бик нык бәйле. Әгәр автор киңәйтелгән хисапта вакыйганың төп мизгелләрен, чыгышларның эчтәлеген мөмкин кадәр объектив, шул ук вакытта нейтраль позициядән чыгып җиткерергә омтыла икән, рәсмилек дәрәҗәсе шактый югары була. Биредә авторның уй-кичерешләре һәм эмоцияләре катнашырга тиеш түгел. Тик андый материалларда да автор позициясе күренми калмый. Иң беренче чиратта ул авторның вакыйга барышында теге яки бу моментка, аерым чыгышларга ныграк игътибар итүендә күренә.

Автор индивидуальлеген газета укучы рәсми булмаган хисапта аеруча нык тоя. Вакыйга үзе никадәр рәсми булмасын, журналист аңа үз

күзлегеннән чыгып бәя бирергә, шушы вакыйгадан алган хисләре белән уртаклашырга да хокуклы ич.

Журналистның актив позициясен ачык белдерү проблемалы хисапта аеруча әһәмиятле. Мондый материалларда автор вакыйганың логик эзлеклелеген сакламаска да, чыгышларның эчтәлеген үз сүзләре белән генә әйтергә яки аларның кайберләренә бөтенләй игътибар бирмәска дә хаклы. Чөнки беренче планга конкрет проблема чыга. Текстта төпле анализга да, эмоциональ бәяләргә дә урын бирелә.

Хисап жанрында иҗат итү - шактый үзенчәлекле эш. Хисап - вакыйгада катнашып, аның эчтәлеген сөйләп чыгу гына түгел ул. Иң башта журналист теманы дөрес сайларга тиеш. Ул актуаль дә, журналистның "теше үтәрлек" тә булсын. Мәдәният проблемалары белән шөгыльләнүче хәбәрче авыл хуҗалыгы мәсьә ләләренә багышланган киңәшмәгә бармас.

Вакыйгага алдан әзерләнү кирәк: яктыртыла торган темага, проблемага бәйле әдәбиятны, газета-журнал материалларын күздән кичерү файдалы. Вакыйга башланганчы, анда катнашучылар белән алдан очрашулар һәм фикер алышулар да комачау итми. Кыскасы, автор, вакыйганы пассив күзәтүче булып кына калмыйча, аның эчендә кайнаса, уңышка ирешә. Шул ук вакытта игътибарны төп вакыйгадан читкә юнәлтергә ярамый. Чөнки анда катнашучыларның (чыгыш ясаучыларның) исем-фамилияләре дә, вазифалары да, чыгышларның төп эчтәлеге дә төгәл теркәлеп барырга тиеш. Вакыйга төгәлләнгәннән соң бу мәгълүматларны тагын бер кабат тикшерү зарур, чыгышларның бер нөсхәсен, алдан килешү буенча, үзеңә ала алсаң, тагын да яхшы. Диктофон яки башка техник чаралар куллану шулай ук максатка ярашлы. Чараны оештыручының интернет челтәрендәге сайтына кереп тә күп кенә алмәгълүмат үзләштерергә мөмкин.

Хисапта композиция һәм стиль чараларын дөрес сайлап алу мөһим. Стенографак хисапта, кыска хисапларның күпчелегендә текстның композициясе вакыйга эзлеклелеге нигезендә төзелә. Авторның роле арта барган саен композиция дә катлаулана, вакыйга эзлеклелеге сакланмый

башлый. Югарыда китерелгән мисалда, әйтик, текст авторның кичерешләрен тасвирлау белән башланып киткән иде.

Проблемалы хисапта композиция аеруча ирекле, авторның шәхси фикерләвенә бәйле.

Бу жанрның тел үзенчәлекләре турында сөйләгәндә, аның рәсми стильгә якын торуына игътибар итәләр. Чынлап та, күпчелек хисаплар рәсми стиль әйләнмәләренә, лексикасына һ. б. чараларга бай була. Бу шуның белән аңлатыла: яктыртыла торган вакыйгада (мәсәлән, жыелышта) кешеләрнең үзара аралашуы рәсми тонда бара. Тик шулай да, автор, үзенең күзәтүләре, фикерләре, хис-кичерешләре турында сөйләгәндә, экспрессив төсмергә ия булган сүзләргә дә, грамматик чараларга да, микрообразларга да мөрәҗәгать итә ала. Димәк, хисапның бик рәсми булмаган төрләрендә һәм матур әдәбият, һәм жанлы сөйләм өлкәләренә хас тел-стиль чараларын да файдаланырга мөмкин. Хисап авторының журналист буларак осталыгы шунда күренә дә инде: беренче карашка кызыксыз һәм ялыктыргыч тоелган вакыйга (ләкин мөһим вакыйга) турында да газета укучыны кызыксындырырлык итеп сөйләп бирә алу.

Контроль сораулар:

1. Хисап жанрының төп функция-бурычлары нинди ?
2. Хисапның нинди төрләре бар һәм аларның үзенчәлекләре нидән гыйбарәт?
3. Бу жанрда иҗат итүнең үзенчәлекле яклары турында сөйләгез.
4. Хисап жанрына хас композиция һәм тел-стиль чараларын атагыз.

Биремнәр:

1. "Ватаным Татарстан" газетасында басылып чыккан "парламент хәбәрләре"нә күзәтү ясагыз.
2. Нинди дә булса вакыйгадан тематик хисап языгыз.

РЕПОРТАЖ

"Репортаж" сүзенең нигезендә латин сүзе ята һәм ул "хәбәр итү" дигәнне аңлата. Репортаж жанры да, хисап кебек үк, җәмгыять тормышындагы мөһим вакыйгаларны якгырту максатында кулланыла. Репортажның эчтәлеген тәшкил итүче вакыйга, кагыйдә буларак, сөйләшүгә генә корылмый, ә эш-хәрәкәткә, динамикага бай була. Бу жанрдагы материаллар, мәсәлән, спорт ярышыннан, завод яки фабрика цехыннан, иген басуыннан язылырга мөмкин. Вакыйганың яна гына узуы, газета укучы өчен яңалык булуы мөһим. Репортажның тагын бер үзенчәлекле билгесе: автор вакыйга турында үз күзлеге, үз кичерешләре аша сөйләргә, укучы аны тулысынча күзалларлык итеп тасвирлап бирергә омтыла. Нәтиҗәдә, газета укучы да журналист белән бергә вакыйганың шаһитына әверелгән кебек була.

Æóðíàëèñòèêàäàãû èž œçåí÷□ ëåêëå æàíðëàðíûž áåðñå áóëãàí ðåïîðòàæ øàêòûé áàé òàðèõêà èÿ. Óçãàí ãàñûð áàøû ãàçåòàëàðûíäà ðåïîðòàæ æàíðûíäà àêòèâ ýøë□ ã□ í êëàññèêëàðûáûçäàí Ãàáäóëëà Òóêàéíû àåðûï êœðñ□ òåðã□ ìšìêèí. Êàéíàð ýçë□ ðä□ í ÿçó÷û îïåðàòèâ ðåïîðòåð áóëàðàê Õàäè Êèëäåá□ êîâ òà òàíûëãàí. 1917 åëãû øàíëû âàêûéãàëàð ÷îðûíäà Ÿ□ ì àííàí ñîžðàê õàòûí-êûç æóðíàëèñòëàðûáûçäàí Àáðóé Ñ□ éôè œçåí÷□ ëåêëå ðåïîðòàæ œðí□ êë□ ðå è□ àò èòê□ í. Ášåê Âàòàí ñóãыøы åëëàðûíäà ôðîíò ðåïîðòåðëàðû áóëàðàê òàíûëãàí ÿçó÷û-æóðíàëèñòëàð Ã.Êóòóé, Ì.□ □ ëèë, Ø.Ìšä□ ððèñ, Ã.€ïñ□ ë□ ìîâ, Ì.Ìàêñóä, À. Øàìîâ, Ð.Èøìîðàò Ÿ□ ì áàøêàëàð матбугатыбыз òàðèõында тирән эз калдырды. Ñóãûøòàí ñîžãû åëëàðäà, óçãàí ãàñûð àçàãûíäà Ÿ□ ì õ□ çåð ä□ áó æàíðíûž òàíûëãàí îñòàëàðû үкп áóëäû Ÿ□ ì áàð.

Ðåïîðòàæ òåêñòûíûž òšçåëåø œçåí÷□ ëåêë□ ðåí êðàï œòèê. Áó œçåí÷□ ëåêë□ ð æàíðíûž œçåí÷□ ëåêëå âàçûéôàëàðû áåë□ í áèëãåë□ í□ .

Ðåïîðòàæíûž ý÷ò□ ëåãåí ò□ øêèë èòœ÷å âàêûéãà, êàãûéä□ áóëàðàê, ýø-õ□ ð□ ê□ òê□ , äèíàìèêàãà áàé áóëà. Âàêûéãàíûž □ ëå ÿžà ãûíà óçãàí áóëóû зур әһәмияткә ия. Ðåïîðòàæíûž òàãûí áåð œçåí÷□ ëåêëå áèëãåñå: àâòîð âàêûéãà òóðûíäà œç êœçëåãå, œç êè÷åðåøë□ ðå àøà ñšéë□ ðã□ , óêó÷û àíû òóëûñûí÷à êœçàëëàðëûê èòåï òàñâèðëàï áèðåðã□ îìòûëà. Í□ òè□ □ ä□ óêó÷û äà æóðíàëèñò áåë□ í áåðã□ âàêûéãàíûž øàŸèòûíà □ âåðåëг□ í êåáåê áóëà. Øóžà êœð□ , ðåïîðòàæ — óêó÷ûíûž êœçләре Ÿ□ ì êîëàêëàðû, äèï ò□ □ éò□ ë□ ð.

Ðåïîðòàæ текстында âàêûéãàëàðíûž ðåàëü âàêûò ýçëåêëåëåãå ìšìêèí êàä□ ð ñàêëàï ÷àãûëäûðûëà. Øóžà êœð□ áó æàíðäàãû òåêñòëàð š÷åí ïðîñïåêöèÿ Ÿ□ ì ðåтðîñïåêöèÿ, àâòîð êè÷åðåøë□ ðå, òèð□ ћәм системалы àíàëèç õàñ òœãåë.

Репортажның төрләре берничә. Иң еш очраучысы – вакыйгалы репортаж. Аңлашылганча, жанрның бу төре оператив яктыртуны таләп иткән мөһим вакыйгага багышлана. Ләкин инде максат, хәбәрнекеннән аермалы буларак, вакыйга турында оператив хәбәр итү генә түгел, аны тасвирлап, детальләштереп бирү, вакыйгага карата анда катнашучыларның һәм авторның мөнәсәбәтен белдерү, вакыйганың сәбәпләрен ачыкларга яки нәтиҗәләрен билгеләргә омтылу һ.б. Димәк, вакыйгалы репортажда мәгълүмат бирү белән генә чикләнмичә, фактларга анализ ясау да кирәк. Бу жанрның башка төрләре анализга тагын да баерак, чөнки аларда вакыйга - нинди дә булса проблемага игътибарны юнәлтү өчен бер сәбәпче генә.

Тематик репортажның үзәгендә алдан планлаштырылган тема ята. Әлбәттә, репортажның бу төре да берәр төрле вакыйгага нигезләнеп языла. Ләкин, югаруда әйтелгәнчә, төп максат вакыйганы яктырту түгел, ә шушы вакыйгага бәйле мөһим теманы ачып бирү. Журналист гел яңа, кызыклы, гадәттән тыш вакыйгалар гына эзләп йөри алмый. Көндәлек тормыштан да репортаж язарлык темаларны күпләп табарга мөмкин. Игътибар һәм күзәтүчәнлек кенә кирәк. Тәҗрибәле журналист Мирхәт Хөснимәрдәновның иҗатына күз салсак, аның тормышыбыздагы гадәти күренешләрдән, үзенең

очраклы очрашуларыннан да кызыклы репортажлар язуын күрербез. Бу авторның завод-фабрикалардан, фәнни лабораторияләрдән, музей-театрлардан язган тематик репортажлары һәм репортаж цикллары меңләгән укучының күңелен яулагандыр.

Тематик репортаж оператив булмаска да мөмкин. Ләкин шушы жанр өчен хас булган калган барлык сыйфатларны ул үзендә саклый.

Проблемалы репортажда да оперативлык ул кадәр мөһим түгел. Мондый төрдәге язмада беренче планга авторның эзләнүләре, уйланулары һәм анализы чыга. Вакыйгага таяну, авторның "мин"ен ассызыклау әһәмиятле проблемага багышланган репортажда да саклана, билгеле.

Бу жанрның тәнкыйди репортаж дигән төрен дә аерып чыгаралар. Монысы газеталарыбызда сирәгрәк очрый.

Репортаж жанрындагы язманы композицион яктган оештыруда авторның мөмкинлекләре чикләнмәгән. Шулай да бу жанрның композициясе өчен хас булган кайбер үзенчәлекле билгеләрне аерып алырга мөмкин. Репортаж, нигездә, вакыйганын эзлеклелеге буенча корылса да, композициядә бу эзлеклелектән читкә тайпылышлар да еш очрый. Мәсәлән, автор язманы үзе яктыртырга алынган вакыйганын иң кызыклы мизгеленнән башлап җибәрергә мөмкин:

Бозда туп тәгәри. Аны кулларына кәкре башлы кәшәкәләр тоткан тимераяклы... кызлар куа... (Ш.К.)

Мондый башлам куллану газета укучының игътибарын җәлеп итәргә, артык фәлсәфәгә бирелмичә, вакыйганың эченә кереп китәргә мөмкинлек бирә. Тасвирлаулар, лирик чигенеш рәвешендәге фикер йөртүләр, көчкенә диалоглар һ.б. - репортаж текстының үзенчәлеген билгеләүче мөһим композицион элементлар. Шунысы да игътибарга лаек, бу жанрда композициянең аерым кисәкләре озын һәм эчпошыргыч булмаска тиеш. Алар еш алышынып тора. Шулай итеп, төрле кадрлар чиратлашып торган фильмдагы кебек, сөйләү планнары еш алышына һәм вакыйганың динамик характеры текстка да күчә.

Âàêûò Ÿ□ ì óðûííû àññûçûêëàï áèðœ — ðåïîðòàæ òåêñòûíûž èž œçåí÷□ ëåêëå áèëãåë□ ðåíí□ í áåðñå. €éòê□ íåâåç÷□ , áó æàíðäàãû òåêñò åø êûíà òàñâèðëàóäàí áàøàëàíûï êèò□ . Øóíûž áåë□ í óêó÷û áàøòàí óê âàêûéãà âàêûòûíà "êœ÷åðåï êóåëà".

Õ□ çåðãå çàìàí âàêûòûí, âàêûéãà ìèçãåëåí àññûçûêëàó÷û òàãûí áåð êîìïîçèöèÿí áåð□ ìëåê — äèàëîã. Àíû ðåïîðòàæäà ìîíîëîãèê ñšéë□ ìíå □àíëàíäûðó, äèíàìèêàíû êš÷□ éòœ, âàêûéãà óçãàí óðûííû òóëûðàê êœç àëäûíà êèòåðåï áàñòûðó š÷åí êóëëàíалар. Äèàëîãта Ÿ□ ðâàêûò àðàëàøó ìèçãåëå ä□ ñèçåëë□ í□ Ÿ□ ì óë ðåïîðòàæäà, òšï âàêûéãà âàêûòû áåë□ í ò□ žã□ ë êèëåï, àíû àññûçûêëàóãà õåçì□ ò èò□ .

Õ□ çåðãå ðåïîðòàæëàðäà, àíàëèçãà îìòûëûøíûž êœïê□ êš÷□ þå í□ òè□ □ ñåíä, òåêñòêà šñò□ ì□ âàêûò ïëàííàðû äà êœïë□ ï êèëåï êåðåðã□ ìšìêèí. Áó áèãð□ ê ò□ òšï âàêûéãàëàðíûž □ Ÿ□ ìèÿòåí àññûçûêëàó š÷åí àíû áàøêà ôàêò Ÿ□ ì âàêûéãàëàð ôîíûíäà ñóð□ òë□ ðã□ êèð□ ê áóëãàíäà ýøë□ í□ . €éòèê, âàêûéãàíûž □ Ÿ□ ìèÿòåí äšðåñ àžëàó š÷åí œòê□ íã□ êœç ñàëó çàðóð áóëà. Øóëàé äà ðåïîðòàæ òšðåíä□ ãå òåêñòëàðäà òšï âàêûéãàíû áåëäåðì□ ã□ í áàðëûê šñò□ ì□ âàêûò ïëàííàðû, òšï âàêûéãà ïëàíûíà áóéñûíûï, àžà èÿðåï êèë□ êèë□ àëàëàð.

Узган гасырның 20 нче åëëàðынäà ðåïîðòàæ îñòàñû áóëûï òàíûëãàí Ààðóé Ñ□ éôè òåêñòëàðûíäà âàêûò Ÿ□ ì óðûííû àññûçûêëàó ò□ □ ðèá□ ñå èãúòèáàðãà ëàåê. Àíûž "Àâàç" ãàçåòàñûíäà ÷ûêêàí "Êàçàí õàòûííàðûíà Ÿš□ œì" (1917, 16 àâã.) äèã□ í ÿçìàñûíà êœç ñàëûéê:

11 àâãóñòòà ì□ éäàíäà áóëà áàøëàãàí ìèòèíãòà êûéíàëà áàøëàâûì îøáó ð□ âåø÷□ : ìèí ì□ éäàíãà êèëã□ íä□ , ì□ éäàí õàëûê áåë□ í òóëãàí, ð□ ø□ òê□ áóéëàðûíäà àç-ìàç õàòûííàð êœðåí□ , ìšíá□ ðä□ Ìšõ□ ìì□ ò□ àí Õàôèç áèê êûçó íîòûê ñšéëè. Ìèí ìšíá□ ð ÿíûíà óê áàðûï, ýøíå òèêøåð□ áàøëàäûì. Ë□ êèí Ÿè÷ í□ ðñ□ àžëàï áóëìûé, õàëûê èôðàò áîëãàíà, áåð ÷èòò□ àžñûç ñîëäàòëàð, àëàðãà êóøûëãàí ïå÷□ í áàçàðû êåøåë□ ðå. Ìèíå êœðœã□ "õàòûííàð äîëîé, õàòûííàð äîëîé" äèã□ í òàâûø êœò□ ðåëäå.

“Äîëîé” òàâûøëàðû ñîžûíäà ášòåí ì□ éäàí õàëêû õàòûííàðãà Ÿš□ æì èòòåë□ ð, ì□ éäàí òèð□ ñåíä□ ãå õàòûííàðíûž êœáåñå êàë áàøëàäû, áåð òšðêåì àëàðíû êóà êèòòå, èêåí÷å áåð šëåøå ìèíåì òèð□ ä□ ä□ ìèíåì šñê□ □ èêåðåí□ ë□ ð èäå. Øóëàé äà áåðíè÷□ ìèíóò òàðòûøòûì, òåãå êœò□ ðåëã□ í éîäðûêëàð äà ìèžà éîìøàê-éîìøàê á□ ðã□ ë□ ï àëäûëàð.

Àõûðûíäà œçåâåçíåž áþðî □ ãúçàëàðû áåðíè÷□ õàòûí ìèíå ÿšíûï òàðòûï àëûï ÷ûêòûëàð. Èðåêñåç õàòûííàð àðàñûíà áàðûï êóøûëäûì. Çóð êîðñàêëû áàéãóðàëàð àííàí äà êóäûëàð. Ìåí□ îçàê òà œòìè õàëûê àðàñûííàí èêå ìèëëèöèîíåð áåð àä□ ìíå šñòåð□ ï àëûï ÷ûãûï êèë□ . Áåç àíûž òèð□ ñåí□ □ ûåëûï, àëàðíû òóêòàòòûê. Óë ßðóëëà Õ□ éðóëëèí äèã□ í áåð à÷ûê ôèêåðëå àä□ ì èê□ í, áåçíå õèìàÿ èòåï ñšéë□ ã□ í ñœçå š÷åí èçåï òàøëàï êûéíàãàííàð äà, ÷àñòüêà èëò, äèï, ìèëèöèîíåðëàð êóëûíà áèðåï □ èá□ ðã□ íí□ ð.

Áó šçåêò□ âàêûò həм вàêûéãàíûž óðûíû укучының күз алдына бик ачык итеп китереп бастырыла.

Ðåâîëþöèÿ ÷îðûíäàãû Ÿ□ ì 20-30 åëëàðäàãû æóðíàëèñò õåçì□ òåíåž œçåí÷□ ëåêë□ ðå, óë ÷îðäàãû œçã□ ðåøë□ ð òåìïûí ÷àãûëûðó èõòûÿ□ û àðêàñûíäà ðåïîðòàæ òàêñòëàðû ãàÿòü □ àíëû, õ□ ð□ ê□ ò÷□ í èòåï îåøòûðûëгàн. Ìîíûž áåð ìèñàëû — òàíûëãàí ÿçó÷û Ÿ□ ì æóðíàëèñò Ôàòèõ Ê□ ðèì è□ àòû. Аның “Êûçûë Òàòàðñòàí” ãàçåòàñûíäà áàñûëûï ÷ûêêàí “Äóíÿ Òèìîôååâàíûž êûçëàðû” äèã□ í ðåïîðòàæына (1933, 1 ìàé) êœç ñàëûéê:

Ìåí□ ñòàíîê. Ñòàíîêòà - ýø÷å êûç. Ìèí àíûž òàðàó ñòàíîãûíäà ýøë□ ã□ íåí êàðàï òîðàì äà, óë êûçíû ì□ øŸœð ìóçûêàíòêà îõøàòàì. Áó êûç àâûðýøò□ , ñòàíîêòà ýøë□ œ÷å ãàäè ýø÷å ãåí□ òœãåë, óë ìóçûêàíò, ñòàíîê ìóçûêàíòû óë.

*Ìàøèíàíûž ýëåêòð ýíåðãèÿë□ ðåí□ í êš÷ àëãàí ÷àñòüëàðû ïðîïåëëåð êåáåê êûçó □ éë□ í□ ë□ ð, ê□ òœêë□ ð çûðûëäàï ñœòåë□ ë□ ð, ñœòåë□ ë□ ð ä□ , ìàøèíàíûž œç□ ãåíí□ í œòåï îð÷ûêëàðãà óðàëàëàð. Êîí□ èêåš÷ ê□ òœêíåžíåž □ åáå áåò□ . Ñòàíîêòà ýøë□ œ÷å õàòûí Çîõà áóøàãàí ê□ òœêë□ ðíå ÿøåí êûçóëûãû áåë□ í ñóûðûï àëûï ÿùèêêà ñàëà. Àííàí ÿžà ê□ òœêë□ ð òåçåï êóÿ. Óë àðà äà áóëìûé, èêåí÷å êûðûéäà áåðíè÷□ ê□ òœêíåž □ åáå šçåëã□ í. Çîõà àëàðíû øóíäûé êûçóëûê áåë□ í òšéí□ ï □ èá□ ð□ , êóëëàðûí àëàð ÿíûííàí ñèðïåï œòê□ ðã□ í êåáåê êåí□

□èá□ ð□. €í□ òàãûí ñòàíêòà áèëàëòû îð÷ûê òóëãàì, àëìàøòûðóíû êšò□ ë□ ð. Çîõà, êîëà÷ûí □□ åï, òàãûí ñòàíêêà òàøëàíà. Îð÷ûêëàðíû ñûãûðûï àëûï ÿùèêêà ñàëà. Êèðå ÿëò èòåï ñòàíîãûíà òààà áîðûëóûíà òàãûí áåðíè÷□ ê□ òœêíåž □ååå áåòê□ í. Çîõà àëàðíû òàãûí ñûãûðûï àëûï ÿžàëàðûí êèäåð□. Óë àðà äà áóëìûé, øœðåë□ ð áåë□ í òóëãàì ÿùèãûí □ èëê□ ñåí□ ñàëûï œë÷□ œã□ éšãåð□. Êàðàãàéëàð àðàñûíäà óéíàãàí ÿøåí êååå, ñòàíîêëàð àðàñûííàí œë÷□ œã□ éšãåð□ óë.

Текстта вàêûéãàíûž □àíëûëûãûн чагылдыру өчен күп төрле тел чаралары кулланылган.

Репортаж - газетадагы башка жанрларның үзенчәлекле сыйфатларын да үзенә тупларлык сәләткә ия катлаулы жанр. Анда хәбәр, хисап, интервью, макалә, очерк һ.б, жанрларның элементлары катнашырга мөмкин. Тик функцияләре, мөмкинлекләре, буенча аны башка бернинди жанр белән да алыптырып булмый. Репортаж – күзәтче жанр. Ул вакыйга турында беренче булып, шул ук вакытта аны тасвирлап, газета укучы күзалларлык, бәя бирерлек дәрәҗәдә анлатып бирә.

Нинди генә темага язмасын, репортаж жанрында эшләүче журналист “вакыйгада катнашу эффекты” тудырырга омтыла. Язманың документальлеген һәм ышандыру көчен арттыручы бу эффект күп кенә үзенчәлекле алымнарны оста куллану нәтиҗәсендә барлыкка килә. Ðåïîðòàæда õèê□ ÿë□ œ Ÿ□ ð÷àê àâòîð èñåìåíí□ í àëûï áàðûëà, ÷šíêè óë— âàêûéãàíûž øàŸèòû:

Êè÷□ èðò□ íãå ñ□ ãàòü óíäà Êàçàíûž Œç□ ê ñòàäèîíû êàðøûñûííàí 30 ëàï àâòîìîáèëü êóçãàëûï êèòòå. "Ðåòðî-ïàðàä" øóë áóëà èíäå", - äèåøòåë□ ð ìîíû êœðã□ í êåøåë□ ð. Àâòîìîáèëüë□ ð ïàðààû, ášòåíø□ Ÿ□ ðíå œòåï, Ì.Ãîðüêèé óðàìûííàí Òàòàðñòàí óðàìûíà áîðûëäû. Ìàøèíàëàð Ã.Êàìàë èñåìåíä□ ãå òàòàð òåàòðû êàðøûñûíà êèëåï òóêòàäû. Àëàðíû øóíäóê êåøåë□ ð ñûðûï àëäû(Â.Ò.).

Áó šçåê □ëå ÿžà ãûíà, ñšéë□ œ÷åíåž êœç àëäûíäà áóëûï óçãàí õ□ ëë□ ð õàêûíäà ýçëåêëå èòåï ñêê□ ÿëè.

Репортаж жанрының үзенчәлеген билгеләүче тел чараларыннан берсе - ôèãûëüíåž õ□ çåðãå çàìàí ôîðìàñû åø êóëëàíûëуы. Аны ýøê□ □èãœ í□ òè□ □ñåíä□ âàêûéãàäà êàòíàøó ò□ ýñèðå òóà: ãàçåòà óêó÷û äà æóðíàëèñò áåë□ í áåðã□ âàêûéãàíû êœðåï òîðãàí êåáåê áóëà, ÷šíê áó ôîðìà ñšéë□ œ ìèçãåëå áåë□ í ýø-õ□ ð□ ê□ ò ìèçãåëåíåž ò□ žã□ ëëåãåí àññûçûêëûé.

ÍèŸàÿòü, òàíòàíàëû ìèíóòëàð - Œç□ ê ñòàäèîíäàãû ì□ ä□ íèïîðò á□ éð□ ìåí à÷ó âàêûòû □ èò□. Ôåñòèâàëü óòûí ôåõòîâàíèå îñòàñû, Îëèìïèÿ ÷åìïèîíû Íàèë□ Ãûéë□ □ åâà êàáûçà. Òàíòàíàíû Êàçàíø□ Ÿ□ ðå õàêèìèÿòå áàøëûãû Êàìèë Èñõàêîâ êåðåø ñœç áåë□ í à÷à. □ □ ì óë îçûí êîëãàäà Ä□ œë□ ò ôëàãûí êœò□ ðœ š÷åí ì□ éäàíãà òàòàð÷à êšð□ ø áóåí÷à êœï òàïêûðëàð Òàòàðñòàí ÷åìïèîíû Ð□ øèò Ñ□ ìèãóëëèíû ÷àêûðà. Ìåí□ áåëåêå ìèíóòòàí ôëàã, òàëãûí □ èëä□ □ èëôåðä□ ï, êîëãà î÷ûïäà êœðåí□. Øóíû ãûíà êšòê□ í êåáåê, þãàðûãà òšðëå òšñò□ ãå øàðëàð Ÿ□ ì àê êœã□ ð÷åíí□ ð êœò□ ðåë□ (Â.Ò.).

Áó šçåêтә áåð âàêûò àðàëûãûíäà Ÿ□ ì áèëãåëå áåð ïðîñòðàíñòâîäà óçãàí âàêûéãàëàð ýçëåêëå ñàíàï ÷ûãûëà; ýø-õ□ ð□ ê□ ò ìèçãåëåíåž ñšéë□ œ âàêûòûíà òóðû êèëœå àññûçûêëана.

Ôèãûëüíåž õ□ çåðãå çàìàí ôîðìàñû ÿðä□ ìåíä□ õèê□ ÿë□ œ òóãûðó æóðíàëèñòèêà æàíðëàðû àðàñûííàí í□ êú ìåí□ ðåïîðòàæ š÷åí õàðàêòåðëû.

Õèê□ ÿë□ œíåž äèíàìèê õàðàêòåðû øóëàé óê □ šìë□ ë□ ðíåž êûñêàëûãû í□ òè□ □ ñåíä□ ä□ èðåøåë□ . Šñò□ ëì□ êîíñòðóêöèÿë□ ð ð□ âåøåíä□ □ šìë□ ë□ ðíåž àåðûì êèñ□ êë□ ðåí □ šìë□ òûøûíà ÷ûãàðó □ í□ øóža õåçì□ ò èò□ :

Òåëåôîí ÷ûëòûðûé. Ìèíóò ñàåí. ÀÒÑ äèÿðñåž. Èêåí Ïåòðîâè÷ ìîža øàòëàíà. Êûçûêñûíà õàëûê □ ëåãå ÿžàëûê áåë□ í. Àíûž îòûøëû ÿêëàðû áàðëûãûíà êšíí□ -êší ëíàíà áàðà (В.Ò.).

□ šìë□ ë□ ðíå øóëàé áœëåï áèðœ ñšéë□ ìíåž äèíàìèêàñûí àðòòûðó áåë□ í áåðã□ àža ñšéë□ øœ òšñìåðå ä□ šñòè.

Ðåïîðòàæ àâòîðû œçåíåž âàêûéãàäà êàòíàøóûí à÷ûêòàí-à÷ûê áåëäåðã□ íã□ êœð□ , õèê□ ÿë□ œ òšðåíä□ ãå ñèíòàêñèê ášòåíí□ ð ôèãûëüíåž áåðåí÷å çàò ôîðìàñûíà Ÿ□ ì áåðåí÷å çàòòàãû çàò àëìàøëûêëàðûíà áàé áóëà:

À.Êóçüìèíãà èãúòèáàð èò□ ì. Ñèçåï òîðàì - óë äóêêûíëàíá. Àëåêñàíäð - ìèíåì áåëã□ í êåøåì. Àíûž áåë□ í òàíòàíà áàøëàíãàí÷û òàíûøûï šëãåðã□ í èäåì. Êàé ÿãû áåë□ íäåð êœžåëèíå áèë□ ï àëäû óë ìèíåì (Ñ.Ò.).

€éòåëã□ íí□ ðã□ áåðêàä□ ð éîìãàê ÿñàï, репортажда õèê□ ÿë□ œíåž õ□ ð□ ê□ ò÷□ í, õèññè Ÿ□ ì ø□ õñè òšñìåðëå áóëóûí áèëãåë□ ï œò□ ðã□ êèð□ ê.

Õèê□ ÿë□ œнең хәрәкәтчәнлеге òàòàð æóðíàëèñòèêàñûíäà ýëåêò□ í êóëëàíûëûøòà áóëãàí. Ã.Òóêàéíûž “Óðàëüñêàÿ õšðàèÿò á□ éð□ ìå” äèã□ í ðåïîðòàæû (Ò. é., 1906, 2 ñåíò.) □ í□ øóë èíøàëûé òšðåí êóëëàíûï òšçåëã□ í:

...Õàëûê Íåäîííîñêîâíû òåàòðãà êàä□ ð êóëäàê-êóëãà êœò□ ðåï, õšðì□ òë□ ï êèòåðäåë□ ð. Òåàòðíûž ý÷åíä□ ÷ååí î÷à àëìàñëûê ä□ ð□ □ □ ä□ õàëûê òóëãàí èäå. □ □ ðåäå ìøåê òšïë□ ðåí□ , áþðîêðàòëàðíû êåðì□ ñ š÷åí, õàëûêíûž œç àðàñûííàí õîñóñûé ãàñê□ ðä□ ñàéëàï êóåëäû. Íåäîííîñêîâ íîòûê ñšéë□ ðã□ òîòûíûð òîòûíìàñ, □ ëë□ êàéäàí 30 ëàï àòëû êàçàê êèëåï ÷ûãûï, òåàòð □ éë□ í□ ñåí ÷îëãàï àëäûëàð. Áåðàçäàí 10-15 œàíäàðìàëàð ý÷åíä□ ø□ Ÿ□ ðíåž àòàìàííàðû â□ ï□ ëèòñ□ ìèñòåðë□ ðå Ÿ□ ì øóëàðãà îõøàøëàðû äà êèëåï òšøåï, áîðûíãû ãîðóðëûêëàðû â□ êœò□ ðåëã□ í áîðûííàðû èë□ òåàòð èøåãåíí□ í øàëàïàåò áàñûï êåðåï êèòì□ ê÷å áóëäûëàð; œçë□ ðå óéëàðûí÷à, àíäà êåðåï, Íåäîííîñêîâíû □ ëë□ ìèíäè ñòàòüÿ áóåí÷à àðåñòîâàåò èòì□ ê÷å èäåë□ ð. Ë□ êèí òåãå õàëûê ãàñê□ ðå áîëàðãà þðè êóìàêêà êàðàãàí êœç áåë□ í êàðààüëàð, áîëàðíû èøåêò□ í êåðòœ òœãåë, ÿêûí äà □ èá□ ðì□ äåë□ ð. Áè÷àðàëàð, àðû á□ ðåëäåë□ ð, áèðå òšðòåëäåë□ ð,- ãšíàŸ øîìëûãû, õàëûê ãàñê□ ðå □ èá□ ðìè.

Óçãàí ãàñûð áàøû æóðíàëèñòèêàñû Ÿ□ ì □ ä□ áèÿòûíûž èêåí÷å áåð êœðåíåêëå â□ êèëå Ñ□ ãûéòü Ð□ ìèåâíûž “Éîðò áàñó÷ûëàð” (Ò. é., 1906, 23 èþëü) ðåïîðòàæûíäà õèê□ ÿë□ œíåž ø□ õñè òšñìåðå àåðó÷à êš÷ëå:

Šéã□ êåðäåê. Êåðñ□ ê - íè êœçåž áåë□ í êœð□ ñåž?! €ëë□ ìèíäè øàëòûðààûêëû-ÿëòûðààûêëû òšéì□ ë□ ð òàêêàí ïðèñòàâ â□ ïîëèöåéñêèéëàð, □ ëë□ ìèíäè ýëåíêå-ñàëûíêûëû áàóëàð àñûëûíäûðûëãàí œàíäàðìíàð óòûðàëàð. Éîçàêíû âàòûï êåðã□ í□ ð, áœëì□ ë□ ðäåâåçíå òóçäûðûï òàøëàãàííàð. Áåçíå êšòåï óòûðàëàð.

Êåðœåâåçã□ áåçíå ÷èøåíäåðåï, êîðàëëàðûžûç þêìû äèï, êåñ□ ë□ ðåìåçíå òåíòè áàøëàäûëàð, Ÿè÷áåð çàðàðëû í□ ðñ□ òàáà àëìàäûëàð. Àê÷àëàðûìûçíû àëàëàðìû èíäå äèï êóðûêêàí èäåê, ÿðûé àê÷àëàðíû àëìàäûëàð. Ìîíûž ñîžûíäà ñóìêàëàðíû, ÷åìîäàííàðíû òåíòåðã□ êåðåøòåë□ ð. Ñóìêà â□ ÷åìîäàííàðíûž õó□ àëàðû šéä□ þêêà êœð□ , à÷êû÷ëàðû áóëìàãà÷, àëàðíû âàòòûëàð. Çàðàðëû í□ ðñ□ òàïàäûëàð, ô□ êàòü Ÿ□ ðòšðëå õàòëàð â□ êèð□ êëå ê□ ãàçüéòëåðíå àëäûëàð.

Áó šçåêò□ âàêûéãàíûž êšòåëì□ ã□ íëåãå, òèç àðààà óçóû*íè êœçåž áåë□ í êœð□ ñåž* êîíñòðóêöèÿñå, øóëàé óê *êåðñ□ ê, êåðœåâåçã□* ôèãûëüë□ ðåíåž ôîðìà Ÿ□ ì ì□ ãúí□ ñå àøà òîðìûøêà àøûðûëà, àâòîð êàòíàøû èñ□ ôèãûëü Ÿ□ ì àëìàøëûêíûž áåðåí÷å çàò ôîðìàëàðû Ÿ□ ì òàðòûì êóøûì÷àëàðû àøà áåëäåðåë□ .

Þãàðûäà êèòåðåëã□ í šçåêò□ ðåïîðòàæ òåêñòëàðûíäà åø î÷ðûé òîðãàí èêåí÷å áåð èíøàëàó òšðåн — òàñâèðëàóны да күрергә була.

Òàñâèðëàó áèëãåëå áåð óðûíäàãû ïðåäìåòëàðíû ÿêè øóë óðûíäà áåð ìèçãåë ý÷åíä□ áóëãàí ýø-õ□ ð□ ê□ òë□ ðíåñàíàï ÷ûãóãà õåçì□ ò èò□ . Òàñâèðëàóíû áåðíè÷□ òšðã□ áœëåï êàðàðãà ìšìêèí. €éòèê, òœá□ íä□ ãå áœëåíåø áàð: 1) õ□ çåðãå çàìàííû ñóð□ òë□ œ÷å; 2) œòê□ í çàìàííû ñóð□ òë□ œ÷å; 3) àòàó÷û òàñâèðëàó.

Áåðåí÷å òšðã□ êàðàãàí òàñâèðëàóíûž íè÷åê òšçåëœåí□ èãúòèáàð èòèê:

Àðà-òèð□ ÿžãûð àñòûíäà êûìøàíìûé÷à äèÿðëåê áàñûï òîðãàí ÎÌÎÍ÷ûëàðíûž êàëêàííàðû äšìáåðä□ ï □ èðã□ âàà. Êûåíñûíûï êûíà òàãûí êœò□ ð□ ë□ ð. Òšðëåñåíä□ òšðëå éšçë□ ð. Àëëàðûíà êèëåï "Àçàòëûê" äèï êû÷êûðó÷ûëàðãà êàéáåðñå òóðû êàðûé àëìûé... Ì□ éäàí ãšðëè. Ì□ éäàí ÿøèë(Ø.Ê.).

Òàñâèðëàóда, êœðã□ íåâåç÷□ , âàêûéãà áàðà òîðãàí óðûííûž òšðëå íîêòàëàðûíäà áåð œê âàêûòòà áóëãàí ýø-âàêûéãàëàð á□ ÿí èòåë□ .

Òàñâèðëàóíûž òàãûí áåð òšðå, àòàó÷û äèï àòàëà òîðãàíû, âåðó÷à ðåïîðòàæ òåêñòûíûž áàøëàì šëåøå š÷åí õàñ. ßçìàíûž áàøûíäà òàáèãàòüíå,

□éë□ í□-òèð□ ÷îëãàíûøíû, óðûí Ÿ□ ì âàêûòíû ñóð□ òë□ ï áèðœ í□ òè□ □ ñåíä□ àâòîð óêó÷ûíû âàêûéãà ý÷åí□ “êåðòåï □ èá□ ð□ ”

Òûøòà íîÿáðü. Êší áîëûòëû, ÿžãûðëû. Àíû îçàòûðãà êèëœ÷åë□ ðîåž éšçë□ ðå êàðàžãû(Татарстан хәбәрләре, алга таба - Ò.õ.).

Àòàó÷û òàñâèðëàóãà íèíäè ä□ áóëñà áåð □ éáåð, áåð óðûí èž õàðàêòåðëû ñûéôàòëàðû àøà ñóð□ òë□ ï áèðåë□ . Í□ òè□ □ ä□ óêó÷û š÷åí ìîžà êàä□ ð âšòåíë□ é áèëãåëå áóëìàãàí □ éáåðë□ ð àíûž êœç àëäûíà øàêòûé òóëû êèëåï áàñà.

Àòàó÷û òàñâèðëàóãà ì□ ãúí□ âè âšòåíëåê ïàðàëëåëü á□ éë□ íåø í□ òè□ □ ñåíä□ ä□ îìûøêà àøûðûëà. Áó ûñóë áåë□ í àòàó÷û òàñâèðëàó áàðëûêêà êèòåðœíåž òšï ÷àðàëàðûíà òœá□ íä□ ãåë□ ð êåð□ :

à) текстны àòàó □ šìë□ ë□ ðä□ í òšçœ:

Òší. Êàðàžãû. Ášòåí äšíüÿäà òûíëûê (Â.Ò.).

á) èñåì õ□ á□ ðë□ ð êóëëàíó:

Êší ÷àëò àÿç, êîÿøëû. Áœãåíãå òàíòàíàãà □ ûéíàëãàí êåøåë□ ð ä□ øàò, êšë□ ÷. Êàðøûáûçäà- á□ éð□ ì ïîåçäû(B.Ò.).

â) ôèãûëüíåž œòê□ í çàìàí-ãàí/-ã□ íôîðìàñûí êóëëàíó:

Áèðåä□ áàðûñû äà - êëàññ áœëì□ ë□ ðå, àêòëàð çàëû, ìàñòåðñêîéëàð, àøõàí□ - áàðûñû äà áœãåíãå êší òàë□ ïë□ ðåí□ □ àâàï áèðåðëåê êèž, èðêåí, ÿêòû Ÿ□ ì çàìàí÷à □ èŸàçëàíãàí. Êîòåëüíûå ãàçãà òîòàøòûðûëãàí. Èøåê àøà ãûíà í□ íè äóñëàðû - áàëàëàð áàê÷àñû óðíàøêàí... Øóíûñû êóàíû÷ëû: òàòàð õàëêûíûž êœðåíåêëå ì□ ãúðèô□ ò÷åñå ØèŸàáåòäèí Ì□ ð□ àíèíåž ìóçåé áœëì□ ñå ä□ óðûí àëãàí áèðåä□ . Ìíå àíû, □ äèáååçíåž ø□ õñè □ éáåð□ ðåí òóïëàï, □ èŸàçëàï êóÿðãà äà šëãåðã□ íí□ ð(Â.Ò.).

Ðåïîðòàæäà àâòîð ñšéë□ ìåíí□ í áàøêà ÷èò ñšéë□ ìíå ä□ î÷ðàòàáûç. Áó æàíðäà ÷èò ñšéë□ ìåž ôóíêöèÿë□ íœå øóíûž áåë□ í œçåí÷□ ëåêëå: óë àíäà êûñêà áóëà, áåðíè÷□ □ šìë□ ä□ ígенә òîðà. ×èò ñšéë□ ì ìîíäà àâòîð ñšéë□ ìåíž ìîíîòîíëûãûí êèìåòœ, àíû □ àíëàíäûðó ìàêñàòûíäà êóëëàíûëà. ×èò ñšéë□ ì àøà âàêûéãà áàðûøûíäà æóðíàëèñò èøåòê□ í ì□ ãúëœìàòëàð, âàêûéãàãà êàðàòà àíäà êàòíàøó÷ûëàðíûž á□ ÿñå, óé-êè÷åðåøë□ ðå áåëäåðåë□

àëà. Óë øóëàé óê àâòîðíûž íèíäè ä□ áóëñà ôèêåðåí ðàñëàó, ä□ëèëë□ œ ìàêñàòûíà õåçì□ ò èò□ ðã□ ä□ ìšìêèí. Âàêûéãà áàðûøûíäà æóðíàëèñò òàðàôûííàí èøåòåëã□ í Ÿ□ ì âàêûéãàíûž òàáèãûéëåãåí êš÷□ éòœã□ õåçì□ ò èò□ òîðãàí ñœçë□ ð ä□ ÷èò ñšéë□ ì àøà áèðåë□ àëà. ×èò ñšéë□ ìã□ ìšð□ □ □ ãàòü èòœíå òàòàð÷à áåðåí÷å ðåïîðòàæëàðãàí óê òàáàðãàìšìêèí. Ã.Òóêàéíûž þãàðûàà èñê□ àëûíãàí ðåïîðòàæûíà êàáàò ìšð□ □ □ ãàòü èòåï, àíäà ÷èò ñšéë□ ìíåž íè÷åê ôàéäàëàíûëóûí êàðûéê:

Áþðîêðàòëàð, àïòûðàãà÷: *“€ëë□ áåçíå òàíûìûéñûçìû? Áåç - íà÷àëüñòâî áèò! Áåç œçëåãåáåçä□ í êèëï□ äåê, çàêîí êóøà áèò”,* *- äèäåë□ ð. Õàëûê òà:* *“Áåë□ áåç, áåë□ áåç, áåçã□ êåì èê□ íåãåçíå ñšéë□ ì□ ãåç! Áåç ñåçíå áèê ÿõøû òàíûéáûç”,* *- äèï □ àâàïëàíäûëàð.*

€õëàñûéëü, àëàð áèê îçàê òàðòûøñàëàð äà, áåðí□ ðñ□ ä□ ÷ûêìàãà÷, áè÷àðàëàð, ò□ ïëò□ ïè ãåí□ , êèëã□ í þëëàðû áåðë□ í êèòòåë□ ð. Òåãå, òåàòð □ éë□ í□ ñåí ÷îëãàäàëãàí êàçàêëàðíûž äà ÿðòûñûííàí êœáð□ ãå, œçë□ ðåí íè š÷åí ÷àêûðãàííàðûí àžëàãà÷ òà: *“Áåç êåøå œòåðìèáåç!”* *- äèï êàéòûï êèòê□ íí□ ð èäå. Íåãîííîñêîâ òà Ÿ□ ð õ□ ðåôå õàëûêíûž èõëàñûí àðòòûðà òîðãàí õîòá□ ñåí ñšéë□ ï áåòåðäå. Õàëûê àíû òàãûí ó÷ òšïë□ ðåí□ êœò□ ðåï ÷ûãàðûëàð.* *“Óððà! Óððà! Äà çäðàâñòâóåò ñâîáîäà! Áåòñåí õàëûê êàíûííàí àëòûí ÿñàó!”* *òàâûøëàðû “Ñ□ åò Áàòòàë” êèòàáûíäàãû □ ëë□ êåì áàòûðíûž í□ ãúð□ ñå øèêåëëå ášòåí ø□ Ÿ□ ðíå ÿžãûðàòòû.*

Êàéáåð ðåïëèêàëàðíû ðóñ÷à, ÿãúíè œçå èøåòê□ í÷□ áèðåï, Tóêàé ñšéë□ ìíå ÷ûíáàðëûêêà ÿêûíàéòêàí.

Áåðåí÷å àïðåëü á□ éð□ ìåíí□ í ðåïîðòàæûíäà æóðíàëèñò Ð.Ãàôôàðîâ âàêûéãàíûž □ àíëûëûãûí áåëäåðœ ìàêñàòûíäà òåêñòíû äèàëîã ð□ âåøåíä□ œê êîðãàí:

- Òåëåâèçîð ñàòàì, êåì àëà?

Àðààì áåðñå øóëàé äèï ñšð□ í ñàëäû.

- Êœïìå ñîðûéñûž, ýíåê□ ø?

- Øàëêàí á□ÿñå! Êåñ□ ž êàëûíìû ñîž?

- Š÷ ò□ žê□ .

- Ì□ àë,- äè åãåò, çóð òàðòìàäàãû òåëåâèçîðíû êœðñ□ òåï.

- Ìèžà ãûíà ñàò, ýíåê□ ø, áèø ò□ žê□ áèð□ ì.

- € ìèí óííû...

- Åãåðìå áèø! (Ñ.Ò.)

Øóëàé èòåï, ðåïîðòàæ òåêñòûíäà áàðëûê ýëåìåíòëàð âàêûéãàíû □ àíëû Ÿ□ ì õèñëå òàñâèðëàœãà õåçì□ ò èò□ .

Мисаллардан күренә ки, репортаж язучы журналисттан игътибар, күзәтүчәнлек таләп ителә. ул вакыйганың мөһим якларын күздән ычкындырмаска, шул ук вакытта кызыклы детальләрне дә күреп алырга бурычлы. Бу детальләрне ул үзенең репортажында укучының игътибарын җәлеп итә торган элемент, вакыйганы тулырак ачып бирүче өстәмә чара яки образ буларак та файдалана ала. Казан шәһәрендә яңа балалар кафесы ачылуга багышланган бер репортажда автор үзе игътибар иткән бер детальне – төрле әкият геройларының стенадагы рәсемнәрен – язманың үзәгендә торучы бер образга әйләндергән. Яңа бинада журналистны иң беренче әкият геройлары «каршылый», алар аны бу яңа бина, анда эшләүчеләр белән «таныштыралар», соңыннан бергәләп «озатып калалар».

Сурәтләнә торган хәлләргә мөмкин кадәр объектив бәя бирү, аларны газета укучы күзалларлык итеп тасвирлый белү өчен, вакыйгада үзең катнашу зарури булган кебек, тема буенча гаять белдекде булу да сорала. Ягъни, үзең тасвирлый торган объектның бөтен үзенчәлекләрен, нечкәлекләрен белгәндә генә, аның кирәкле һәм кызыклы якларына игътибар итә аласың, бәяң дә объектив була. Менә шуңа күрә журналистлар репортаж язуның нәтиҗәле бер алымы булган «һөнәр алыштыру»га мөрәҗәгать иткәлиләр.. «Һөнәр алыштыру» - теманы киңрәк ачып бирү максатында тормышның теге яки бу өлкәсендә хезмәт күнекмәләре алу, яңа һөнәр үзләштерү. Бу алымга М.Кольцов, А.Гудимов кебек атаклы репортерлар нигез салган. М.Кольцов, мәсәлән, такси хезмәтенең проблемаларын ачыклау өчен өч көн буе такси йөртүче булып эшли. Нәтиҗәдә, репортаж жанрының классик үрнәгенә әверелгән "Таксида өч көн" исемле язма туа. "Үлем өлмәге"

дигән репортажны язу өчен исә, М.Кольцовка хәрби самолет белән күккә мөнергә туры килә. Бөек Ватан сугышы елларында күп кенә татар журналистлары да «һөнәрләрен алыштырдылар", окоплардан торып, халкыбызның фронттагы батырлыклары турында сөйләүче үлемсез репортажлар иҗат иттеләр...[14]

Бүгенге матбугат органнарыбыздан аеруча “Комсомольская правда” газетасы журналистларының һөнәр алыштыру алымын даими уңышлы тормышка ашыруын билгеләп үтәргә мөмкин. Әлеге газетаның махсус хәбәрчесе Ярослава Танькова бер ай буе Төркиядә ватандашларыбыз ял итә торган урыннарда төрле һөнәрләр башкарды һәм соңыннан газетада гаять кызыклы репортажлар сериясе бастырып чыгарды.

Контроль сораулар:

1. Репортаж һәм хисап жанры арасындагы уртак һәм аермалы сыйфатлар нинди?
2. Репортажда авторның роле нидән гыйбарәт ?
3. Нәрсә ул "һөнәр алыштыру" алымы?
4. Репортажга хас тел-стиль үзенчәлекләре турында сөйләгез.
5. Үзегезнең күзәтүләр нигезендә татарча иҗат итүче репортаж осталарын атагыз.

Биремнәр

1. Хрестоматиядәге әсәрләр мисалында "һөнәр алыштыру" алымының мөмкинлекләрен ачып бирегез.
2. Татар телендә иҗат итүче берәр журналистның репортажларына күзәтү ясагыз.
3. Үзегез катнашкан берәр вакыйгадан репортаж языгыз.

---

[14] Кара: Айнутдинов А.К. Летопись подвига. – Казань, 1984. – 110 с.

ИНТЕРВЬЮ

Интервью (инглизчәдән тәрҗемә иткәндә "әңгәмә") - матбугатта бастыру яисә радио, телевидение аша тапшыру өчен журналист тарафыннан бер йә булмаса берничә кеше белен үткәрелгән әңгәмә. Монда инде факт/вакыйга авторныкыннан да битәр аның абруйлы әңгәмәдәшенең фикер-мөнәсәбәтләре аша яктыртыла.

Интервью, иҗтимагый әһәмияткә ия булган вакыйганы яктыртыл кына калмыйча, тормышыбыздагы мөһим мәсьәләләрне чишү, аерым бер шәхеснең эчке дөньясын ачып бирү һ.б. максатларда язылырга мөмкин. Шуна күрә интервью жанрында иҗат ителгән барлык газета әсәрләрен хәбәри төркемгә генә бикләп кую дөрес булмас иде. Әйтик, журналист республикабызның икътисади хәлен яхшыртуга бәйле мәсьәләләр турында берәр галим белән тәфсилле әңгәмә кора икән, билгеле, мондый интервьюны аналитик жанрлар төркеменә кертергә кирәк.

Бу бүлектә без интервьюның хәбәри төрен, ягъни иҗтимагый әһәмияткә ия булган вакыйга яки факт уңаеннан аны газета укучыга оператив хәбәр итү, аңлатып бирү, аңа дөрес бәя бирү максатында язылганнарын тикшерербез.

Хәбәри жанрлар системасында интервью гаять зур роль уйный. Ул бу төркем өчен бик кирәкле сыйфатларга - объективлыкка, ышандыру көченә ия. Чөнки журналист иң ышанычлы һәм иң абруйлы чыганакка - яктыртыла торган хәлләргә турыдан-туры катнашы булган, аның турында иң хәбәрдар, иң компетентлы кеше сүзләренә таяна.

"Интервью" термины үзе ике төрле мәгънәгә ия. Беренчедән, ул жанр төшенчәсен аңлатса, икенчедән, төрле кешеләр белен әңгәмә корып, мәгълүматлар туплау дигән сүз. Башкача әйтсәк, газетаның барлык жанрларында иҗат иткәндә дә журналист үзе яктырта торган вакыйгага күпмедер күләмдә катнашы булган бер яисә берничә кеше белән әңгәмә (ягъни, интервью) үткәрә. Хикмәт шунда, интервьюдан кала башка барлык

жанрларда бу әңгәмә язма өчен мәгълүмат туплауның бер чарасы гына, булса, интервью жанрында ул туры газета битенә күчә. Билгеле, газета битендә дөнья күргәнче, ул, жанр таләпләренә туры китереп, әдәби эшкәртелә.

Интервьюның нигезен әңгәмә, ягъни диалогик сөйләм тәшкил итә, дидек. Шул ук вакытта теоретик әдәбиятта бу жанрның интервью-монолог дигән төрен дә аерып чыгаралар. Интервью-монолог журналистның бер соравы һәм әңгәмәдәшнең шул сорауга бер җавабыннан тора. Жанрның бу төре кайсы очракларда кулланыла соң? Бер генә факт, эпизод турында кыскача хәбәр итәргә, аңа бәя бирергә кирәк булганда, журналистны (димәк, газета укучыны да) бер генә сорау кызыксындырганда, әңгәмә үткәрүнең шартлары уңайсыз булган очракта, вакыт тарлыгы комачаулаганда һ.б. Интервью-монологның башлам өлешендә, кагыйдә буларак, әнгәмәдәш белән таныштырыла һәм аңа сорау тәкъдим ителә. Текстның шуннан соңгы өлешен әлеге сорауга җавап тәшкил итә. Түбәндәге өзек интервью-монологның үзенчәлеген ачык күрсәтеп тора:

Бәхет юлдаш булсын, милләттәшләр!

Яңа ел алдыннан хәбәрчебез Токио шәһәрендә яшәүче, "Мухаджетрейдинг КО" сәүдә фирмасы директоры милләттәшебез Таминдар Мөхит әфәнде белән телефон аша элемтәгә керде һәм аңардан японнарның, шул исәптән анда яшәүче бер төркем татар гаиләләренең, Яңа елны ничек каршы алулары хакында сөйләвен үтенде.

- *Без Азияда яшәсәк тә, Яңа елны, гадәттә, җир шарының башка мәмләкәтләрендәге кебек үк каршы алабыз. Декабрь урталары җитәрәк урамнарда, җәмәгать урыннарында, фатирларда бәйрәм ыгы-зыгылары башланып китә. Офислар, учреждениеләр ябыла. Һәркем ял итә. /.../ (Ш.К.)*

Текстның калган өлеше да башта куелган сорауга җавап рәвешендә дәвам итә һәм артык озынга сузылмый. Бу очракга әңгәмә телефон аша гына

барган, журналистка интервью бирүче белән иркенләп сөйләшер өчен тиешле шартлар булмаган.

Монолог рәвешендәге интервьюларда бу жанрның асыл сыйфатларыннан берсе булган әңгәмәлелек принцибы беркадәр бозылса да, аерым очракларда аны куллану бик урынлы була.

Интервью-диалогта исә нәкъ менә шул сыйфат - кара-каршы сөйләшү, әңгәмә кору рухы саклана да инде. Шуңа күрә интервью-диалог - вакытлы матбугатта шактый киң таралган жанр төре.

Интервью-диалог – берничә "сорау-җавап" бөтенен берләштерүче текст. Сорау, гадәттә, журналистныкы, җавап - интервью бирүченеке. Интервьюның әлеге төре вакыйга/фактны һәръяклап, бөтен нечкәлекләре белән яктыртырга, аңа белгеч күзлегеннән бәя бирергә мөмкинлек тудыра. Журналист әңгәмәдәшкә вакыйга белән бәйле һәртөрле сорауларны бирергә хаклы. Мәсәлән, Башкортстанда татар телендә яшьләр газетасы чыга башлагач, "Кызыл таң" газетасы хәбәрчесе шушы вакыйга уңаеннан яңа газетаның баш мөхәрриренә сораулар белән мөрәҗәгать итә һәм бу басманың барлыкка килү сәбәпләре, аның республика тормышында тотачак урыны, аудиториясе, юнәлеше, форматы, эшләнеше һ.б. хакында сөйләвен үтенә. Мөхәррирдән башка бу сорауларга, мөгаен, беркем да тулы итеп җавап бирә алмас иде.

Күп кенә интервьюлар тормышыбыздагы мөһим фактларга, вакыйгаларга, күренешләргә төпле аңлатма бирү максатында языла. Казан шәһәрендә шундый хәбәр таралган иде: имеш, Чабаксарда авария булган һәм йөзләгән тонна фенол тиздән Казанга килеп җитәчәк. Бу имеш-мимеш уңаеннан газеталарыбызда республиканың табигатьне саклау министрлыгы һәм Казан шәһәре ќитәкчелеге белән интервьюлар басылып чыкты. Белдекле кешеләрнең фактка аңлатма бирүе халыкны тынычландырды.

Интервью формасындагы белгеч киңәшләре да газеталарда еш урын ала.

Интервью-диалогта журналист белән интервью бирүче арасында урнашкан мөнәсәбәтләр чагылыш тапмый калмый. Бер төрле интервьюда алар, үзара дустанә мөнәсәбәт урнаштырып, ачыктан-ачык һәм иркенләп сөйләшсәләр, икенчесендә (мәсәлән, тәнкыйди характердагы интервьюда) әңгәмәдәшләр арасында ераклык саклана һәм мондый очракга журналист темадан читкә тайпыла алмый, әңгәмәне жанландыру алымнарына да бик еш мөрәҗәгать итми. Төрле дәрәҗәдәге кешеләр белән рәсми темага интервьюлар оештырганда да, импровизациягә бирелеп китә алмыйсың, гадәттә, алдан әзерләнгән сорауларны бирү белән генә чикләнәсең. Ә инде әңгәмәне жанландырырга, әйтик, шәхсирәк пландагы сораулар бирергә мөмкинлек туа икән, аны да кулдан ычкындырмаска кирәк.

Темасы мөмкинлек биргән очракта интервью алучы журналистның үз фикерләре белән уртаклашуы, үзенең позициясен ачык белдерүе язманың нәтиҗәлелеген күпкә арттыра. Интервью бирүче кеше генә түгел, журналист та кызыклы идеяләр, эшлекле тәкъдимнәр әйтергә мөмкин:

— Мөнир Әмирович, бая Сез телгә алган шомлы, ташландык ихаталар язмышына тагын бер тукталыйк әле. Авылның урта бер өлешендә рәттән өч йорт буш тора. Бер дигән уңдырышлы җирне чүп үләннәре басып киткән. Әгәр шунда җиләк-җимеш һәм яшелчә бакчасы ясасак, файдалы булмас микән? /А.у./

Газета журналистының бу эшлекле тәкьдимен житәкче постта эшләүче әңгәмәдәш тә хуплап ала һәм аны киләчәктә тормышка ашырырга вәгъдә бирә.

Текст эчендә дèàëîãларныž œçàðà ÿëãàíóûíà á□ éëå ð□ âåøò□ èíòåðâüþíûž éîìøàê êœ÷åøëå Ÿ□ ì œèñêåí êœ÷åøëå òšçåëåø òšðë□ ðåí àåðûï ÷ûãàðûðãà ìšìêèí. Éîìøàê êœ÷åøëå òåêñòëàðäà äèàëîãлар œçàðà òûãûç á□ éë□ íã□ í, æóðíàëèñòíûž áåðåí÷å ñîðàâûííàí òûø êàëãàííàðû □ žã□ ì□ ä□ øíåž àëäàãû □ àâàáûí óêûãàííàí ñîž ãûíà àžëàøûëà. Áó òšð œçåí÷□ ëåêê□ èÿ áóëãàí òåêñòíûžñîðàóëàðûíà èãúòèáàð èòèê:

1) Ëèìà õàíûì, óçãàí åë, Ÿ□ ìì□ áåçã□ ì□ ãúëœì áóëãàí÷à, ÿïîííàð êàëåíäàðå áóåí÷à €ò□ ÷ åëû áóëäû. "€ò□ ÷"ê□ ìší□ ñ□ á□ òåãåç?

2) Í□ êú šñòåí□ áàñòûãûç. Œçåì ä□ ñœçíå øóža áîðìàê÷û èäåì. Óçãàí åëãû øóë âàêûéãàëàðíû êàááò êœžåëä□ ÿžàðòûéê□ ëå.

3) Øóë øàóêûìíûž òàãûí áåðíè÷□ ñåí àòàñàãûç èäå.

4) Èíäå òóãàí èëã□ , Èäåë-éîðòûáûç âàêûéãàëàðûíà □ éë□ íåï êàéòûêê (Ò.õ.).

Êèñêåí êœ÷åøëå òåêñòëàðäà èñ□ äèàëîãлар áèê òûãûç á□ éë□ íåøò□ òœãåë, àëàðíû àåðûì-àåðûì äà àžëàï áóëà. ×šíêè ñîðàóлар àëäàãû äèàëîãíыž ä□ âàìû òœãåë, □ ÿžà òåìàãà àëûï êåðåï êèòœ÷å êœïåð÷åëë□ ð ðîëåí œòèë□ ð:

1) Èëäóñ Ãàáäðàõìàíîâè÷, èž ýëåê ÿêûíëàøûï êèëœ÷å þáèëåéãûç áåë□ í êîòëàðãà ðšõñ□ ò èòåãåç. 70 åë— àç ãîìåð òœãåë. Òšðëå åëëàð òšðëå øàóêûìíàð òóäûðà. Áåðàç œòê□ íí□ ðã□ êœç òšøåðåëìèêòèê □ ëå.

2) Áœãåíãå êšíä□ êœïìå óêó÷ûãûç áàð? Àëàðäàí íèíäè Ÿší□ ð èÿë□ ðå □çåðëèñåç? Ãîìóì□ í, áœãåíãå õ□ ëãåçíå òàñâèðëàï œòñ□ ãåç èäå.

3) Áóëà÷àê óêûòó÷ûëàðãà áåëåì áèðœ÷åë□ ð œçë□ ðå ä□ ÷ûí ì□ ãúí□ ñåíä□ ãûéëåì èÿë□ ðå áóëûðãà òèåø. Êåìí□ ð àëàð?

4) "Ñ□ ëàì□ ò ò□ íä□ — ñ□ ëàì□ ò ðóõ" äèã□ í □ éòåì áàð. Ñïîðò šëê□ ñåíä□ õ□ ëë□ ðåãåç íè÷åê? (Ì.)

Éîìøàê êœ÷åøê□ èÿ áóëãàí òåêñò, ãàä□ òò□ , □ žã□ ì□ íåž èðêåí øàðòëàðäà œòœå, æóðíàëèñòíûž àëäàí □ çåðë□ íã□ í ñîðàóëàð áåë□ í ãåí□ ÷èêë□ íè÷□ , ñîðàóëàðíû □ àâàïëàðíûž ý÷ò□ ëåãåí□ êàðàï áèðœëóå òóðûíäà ñšéëè. Êèñêåí êœ÷åøëå òåêñò — ð□ ñìèëåê áèëãåñå. €žã□ ì□ íåž òàáèãûéëåãåí□ õèëàôëûê êèëñ□ ä□ , ð□ ñìè ÿçìàëàðíûž êèñêåí êœ÷åøê□ èÿ áóëóû — êèì÷åëåê áóëàðàê кàðàëûðãà òèåø òœãåë. Ñîðàóëàð äà, □ àâàïëàð äà íûêëàï óéëàíãàí áóëûðãà òèåø áèò. Ð□ ñìè □ žã□ ì□ ä□ êø ñîðàóëàð õ□ òòà àëäàí, èíòåðâüþ áàøëàíãàí÷û óê áåðåëã□ í áóëûðãà ìšìêèí.

Éîìøàê êœ÷åøëå òåêñò □ žã□ ì□ íåž òàáèãûé àãûøûí àññûçûêëûé, êàòíàøó òšñìåðåí êš÷□ éò□ . Ìèðõ□ ò Õšñíèì□ ðä□ íîâíûž "Èðò□ ãåñå êšíã□

êàðøû òšíä□” äèã□í èíòåðâüþñû (Ñ. Ò., 1992, 1 ãûéíâ.)— □ëåãå òšð òåêñòíûž áåð ìèñàëû. €ñ□ ð àâòîðíûž ìîííëîãèê êåðåøå áåë□ í áàøëàíûï êèò□ :

Òàòàðñòàí Þãàðû Ñîâåòû áèíàñû òœá□ ñåíä□ š÷ òšñò□ ãå œç ôëàãûáûç □èëôåðäè áàøëàäû. Àíäà àíû êàé÷àí, êåì ìåíãåçåï êóéãàíûí äà áåë□ áåç. € êåì òåêê□ íåí ñîðàøòûðûðãà áàøêà êèëì□ ã□. ߞà åë àëäûííàí èêå êší áóå ýçë□ äåì ìèí óë ôàáðèêàíû.

Òûðûøêàí òàáàð, äèë□ ð. Ïàðëàìåíò äåïóòàòëàðû äà îçàê òûðûøà òîðãà÷, œç ôëàãûáûçíû áóëäûðäûëàð. Àíûž áåðåí÷åñåí "Òàòøâåéáûò" áåðë□ øì□ ñåíåž 3 í÷å öåõûíäà òåêê□ íí□ ð. Øóë óžàéäàí áåðë□ øì□ ãåíåðàëü äèðåêòîðû óðûíáàñàðû Ë.Èîííâà èíòåðâüþ áèðäå.

Òåêñòíûž êàëãàí šëåøå äèàëîãèê òšçåëåøê□ èÿ:

- Áåçã□ òàðèõè áóðû÷ òšøòå. □šìŸœðèÿòåáåçíåž œç ôëàãûí áåðåí÷å áóëûï òåêòåê.

- Øóë áåðíå ãåí□ ìå?

- Þê, çóðûñûí óííàí àðòûê òåêòåê èíäå.

- Êå÷êåí□ ë□ ðå ä□ áàðìûíè?

- Áàð øóë. Ñóâåíèð ôëàã÷ûêëàð. ×èò èëä□ í êèëã□ í äåëåãàòëàðãà áèðåðã□ äèï òåêòåðäåë□ ð.

- "Áàð øóë" äèï íèê àâûð ñóëàäûãûç, Ë□ éë□ Ø□ éìèåâíà?

- Øóíûž š÷åí øåëò□ àëãàíãà óë. Çóðëàðûí 4 ôàñîí òåêòåê. €çåðëèáåç - êàáóë èòìèë□ ð. Êå÷êåí□ ë□ ðå êàëûï òîðãàí èäå. Øóžà □ ðë□ äåì.

- Áåðåí÷åñåí êåì□ ð òåêòå?

- Ñâåòëàíà Øìàêîâà áåë□ í Ìàðèíà Êàøàïîâà.

- Óðûñ êûçëàðûìûíè?

- Íèê, □ ëë□ ãàåïìå?

- Ãàåïë□ ï □ éòìèì.

- Áàøêàëàðûí òåãœ÷åë□ ð àðàñûíäà òàòàð êûçëàðû äà áàð. Òèê ìåí□ êèð□ êëå òóêûìà òàáûï áóëìûé. Êûòëûê ÷àê áèò.

- € çàêàçëàð êœïìå?

- Êœï. Áàðëûê ðàéîííàðãà, ó÷ðåœäåíèåë□ ðã□ ä□ êèð□ ê.

- *Áåç: "Êûçûë ôëàã, ÿìüëå ôëàã, ÿø□ òåðáåç ì□ žãåã□ "*, *äèï □ ûðëûé èäåê.*

- *□ ûð áàøêà äà, ÷îð áàøêà øóë.*

- *ßžà åë áåë□ í Ñåçíå, Ë□ éë□ Ø□ éìèåâíà!*

- *Ð□ õì□ ò. Ñåçíå ä□ êîòëûéì.*

Ãàçåòà-æóðíàëëàðäà äèàëîãèê òåêñòëàðíûž êœï÷åëåãå šëåø÷□ éîìøàê, šëåø÷□ êèñêåí êœ÷åøëå òšçåëåøê□ èÿ. Æóðíàëèñòíûž îñòàëûãû àëàðíû äšðåñ Ÿ□ ì óðûíëû óðíàøòûðà áåëœä□ í ãûéáàð□ ò.

Äèàëîãèê òåêñòëàðãà êàðàòà êóåëà òîðãàí ìšŸèì òàë□ ïë□ ðíåž áåðñå — □ žã□ ì□ ä□ øíåž ñšéë□ ì œçåí÷□ ëåêë□ ðåí ìšìêèí êàäàð ñàêëàó. Ìîíûž š÷åí àâòîðäàí òåëíåž ìšìêèíëåêë□ ðåí ÿõøû áåëœ ñîðàëà. Êûçãàíû÷êà êàðøû, êœï÷åëåê ÿçìàëàðäà □ éòåëã□ í òàë□ ï òšã□ ë œò□ ëìè.

Áó óžàéäàí Ôàòèõ €ìèðõàííûž "€ëüèñëàõ" ãàçåòàñûíäà ÷ûêàí Ÿ□ ì интервью ôîðìàñûíäà ÿçûëãàí "Çóðëàð áåë□ í ì□ äð□ ñ□ ë□ ð áåðëœòåðœ õàêûíäà ìšç□ ê□ ð□ " äèã□ ícəpe èãúòèáàðãà ëàåê.

Òåêñòны àâòîð тåìà Ÿ□ ì □ žã□ ì□ ä□ øë□ ð áåë□ í òàíûøòûðóäàí áàøëàп ќибәрә:

"*€ëüèñëàõ" ìšõáèðëåãå ñûéôàòûì áåë□ í Êàçàí ðøàŸèðåíåž ì□ äð□ ñ□ ë□ ð áåðë□ øòåðœ õàêûíäàãû ôèêåðë□ ðåí ñîðàøòûðûï éšðäåì. €œâ□ ë áó ì□ ñüë□ ä□ áèê ìšŸèì óðûí èøãàëü èòê□ í êåøåë□ ð äèï ìóëëàëàðãà áàðûðãà êàðàð áèðåï, àëàð àðàñûíäà äà êàðòðàê â□ çóðàê ä□ ð□ □ □ ëåñå äèï àõóíêà áàðäûì.*

Àííàðû àâòîð Éîñûô àõóí áåë□ í áóëãàí ñšéë□ øœåí ò□ êúäèì èò□ :

Éîñûô õ□ çð□ òò□ .

Ìèí:

- *Ò□ õñèð, õ□ çåð ì□ äð□ ñ□ ë□ ð áåðëœòåðœ ì□ ñü□ ë□ ñåí êóçãàòòûëàð. Øóë òóãðûäà ñåçíåž ä□ ôèêåðåžåçíå áåëåðã□ òåëèì.*

Àõóí:

- *€í□ òåð□ ê, èíäå Ÿ□ ìì□ ñåí ä□ áåð ÿñûéìûç äèë□ ðìåíè? €í□ òåð□ ê, ìóëëà Ãàëèì□ àííû èíäå? Øóëàé äèìåíè èíäå?*

Ìèí:

- *Ò□ õñèð, øóëàé äèë□ ð.*

Àõóí:

- *€í□ òåð□ ê, áàéëàð íè äèë□ ð ñîž?*

- *Áåëìèì.*

- *€í□ òåð□ ê, áåç áàéëàðäàí óçìàìûç èíäå. Øóëàé èíäå. Ìóëëà Ãàëèì□ àí ìèíåì ì□ äð□ ñ□ íå áåòåðì□ ê÷å äèìåíè èíäå?*

- *Õóø, õ□ çð□ ò!*

(×ûãûï êèòòåì. Ãàëèì□ àí õ□ çð□ òê□ áàðäûì.)

Ô.Әìèðõàí □ žã□ ì□ ä□ øåíåž ñšéë□ ì œçåí÷□ ëåêë□ ðå àøà àíûž õàðàêòåð ÷àëûìíàðûí äà күрсәтеп бирә àëãàí. Ñîðàóãà ñîðàó áåë□ í □ àâàï áèðœ — èêåë□ íœ, íûêëû ôèêåð áóëìàó áèëãåñå. Àâòîð àõóííûž ñšéë□ ì œçåí÷□ ëåêë□ ðå (*□í□ òåð□ ê, èíäå* êåáåê ïàðàçèò ñœçë□ ð êóëëàíó) àøà àíûž œç ôèêåðë□ ðåí áåðêàä□ ð àøûêìûøûê, óéëàï □ èòêåðìè÷åð□ ê □ éòê□ íåí ä□ áåëäåðгән.

€ ìåí□ Ãàëèì□ àí õ□ çð□ òíåž óéëàíãàí, òšïëå Ÿ□ ì òšã□ ë □ àâàïëàðû àíûž òûíû÷ õîëûêëû, â□ êàðüëå (àâòîð ìîžà œçå ä□ áàñûì ÿñûé) êåøå èê□ íëåãåí àññûçûêëûé:

Ãàëèì□ àí õ□ çð□ òò□ .

- *Ò□ õñèð, ò□ œõèäå ì□ äàðèñ õàêûíäà ôèêåðåžåç?*

(Â□ êàðü áåë□ í ãåí□):

- *Ì□ äð□ ñ□ ë□ ðíå áåðë□ øòåðœ, èíøà àëëàŸ, ôàéäàäûéí õàëè áóëìàç. ÀëëàŸ â□ ð□ ñœë□ ðèçàëûãû ñàðûé àøûãó÷ûëàð áó ýøò□ ãûéíàä â□ ìšêÿá□ ð□ èòì□ ñê□ ëÿçåìäåð. Áåðë□ øòåðœ ìàòäè □ □ Ÿ□ ò ñàðòèí äà ôàéäàäèí õàëè áóëà÷àê ä□ ãåë.*

- *Ð□ õì□ ò, □ ññ□ ë□ ì□ ãàë□ éêåì.*

Êûñêà ãûíà äèàëîãтан □ žã□ ì□ ä□ øíåž ãàÿòü äèíëå êåøå áóëóû (*èíøà àëëàŸ, àëëàŸ â□ ð□ ñœë□ ðèçàëûãû ñàðûé àøûãó÷ûëàð* êåáåê ãûéëàð□ ë□ ð), šñò□ âåí□ махсус äèíè ãûéëåìí□ ðã□ èÿ êåøå (ñšéë□ ìä□ ãàð□ ï ñœçë□ ðåíåž êœï êóëëàíûëóû) икәнлеге à÷ûêëàíà.

Òàãûí áåðíè÷□ äèí □ Ÿåëå ÿíûíäà áóëãàííàí ñîž, Ô.€ìèðõàí ãàçåòà ìšõ□ ððèðë□ ðåí□ ñîðàó áèð□ :

€œâ□ ë, ãûéëåìò□ ðáèÿã□ èíòèñàáëû â□ êœïò□ í ì□ äð□ ñ□ èñëàõû ôèêåðåí ñšéë□ ï éšðã□ í êåøå äèï, □ ààè Ìàêñóäèãà áàðäûì.

Ìèí:

- □ ààè □ ô□ íäå, ì□ äð□ ñ□ ë□ ðíå áåðë□ øòåðœ òóãðûñûíäà ôèêåðåžåç?

Óë:

- Áåç èíäå êœïò□ íãå èñëàìèÿò ëèáåðàëëàðûíàí áèò. Áåç áó òóãðûäà áèê êœï õåçì□ ò èòòåê. Áèê ìóàôèêú ýø, áèê ìóàôèêú ýø! Ìèí áó ôèêåðíå "Ìèçàíåë-□ ôêÿð"äà äà ÿçàðãà óéëàãàí èäåì. Ë□ êèí óë âàêûòòà èðò□ ð□ ê èäå □ ëå, èðò□ ð□ ê □ ëå. Áåçíåž ýíåìåç Ñàäðè □ ô□ íäå ä□ óë ôèêåðã□ êœï õåçì□ ò èòê□ í êåøå. €ëå Ñîðáîíäà óêûï êàéòêàí ýíåìåçíå □ éò□ ì.

Ìèí:

- Òèç âš□ œäê□ ÷ûãàð äèï óéëûéñûçìû?

Óë:

- €ëå œçåì ä□ □ éòì□ ê÷å èäåì. ßøüë□ ð àøûãàëàð. Àç äèã□ íä□ áèø åë óçàðãà êèð□ ê. Ìåí□ áåç ò□ □ ðèá□ áåë□ í éšðèìåç. Áó ýøíåž áàøûíäà áåç èäåê èíäå.

Àëäààãû □ žã□ ì□ ä□ øë□ ð áåë□ í ÷ààûøòûðäàíÕ.Ìàêñóäèíûž ñšéë□ ìå ãààè Ÿ□ ì àžëàåøëû. Ø□ õñè ñšéë□ ì œçåí÷□ ëåãå àåðó÷à ìšŸèì äèï ñàíààí ôèêåðë□ ðåí êààòëàï, абсым ясап әйтүе (*Áèê ìóàôèêú ýø, áèê ìóàôèêú ýø! Ë□ êèí óë âàêûòòà èðò□ ð□ ê èäå □ ëå, èðò□ ð□ ê □.)ëå*

×èðàòòàãû □ žã□ ì□ ä□ ø áóëãàí ÁîðŸàí Ø□ ð□ ôíåžñšéë□ ì œçåн÷□ ëåêë□ ðå àåðó÷à à÷ûê үренә:

Ìèí:

- Ì□ äð□ ñ□ ë□ ðíå áåðë□ øòåðœ õàêûíäà ôèêåðåžåç?

Óë:

- Ôèêåðìå? □ à, Ÿà, ôèêåð! Äšíüÿäà íèíäè ôèêåð äèã□ í í□ ðñ□ óë? Øóë Êàçàí ìóëëàëàðûííàí, øóë áàðû àëàð šñòåíí□ í êåøå êšëñåí š÷åí ãåí□ ÿðàòûëãàí êåøåë□ ðä□ í ìèíäèàóëñà äà ýø êšòœ! €éòñ□ žåç ë□ , çèíŸàð, êàéäà àëàð í□ ðñ□ áóëñà äà áåð□ ð ýø ýøëè àëãàííàðû áàð? Êàéäà àëàð êàòûøûï, øóë í□ ðñ□ ã□

çàðàð êèòåðìè êàëãàííàðû áàð? Ìóëëàëàð ýø áàøûíäà áóëãàíäà, áåðë□ øòåðœ ä□ áóëìûé, áàøêà äà áóëìûé!

Ìèí:

- *Àëàé áóëãà÷, ñåçíåž÷□, ѷëëàëàð èñ□í áóëãàíäà, ì□ äð□ ñ□ ë□ ð áåðë□ øòåðœ êèð□ êìè èê□ í?*

Óë (áèê ÿìüñåç ãåí□ êóëëàðûí áóòàï êû÷êûðûï):

- *Ìóëëàëàð áåòìè÷□, ì□ äð□ ñ□ ë□ ð áåë□ í áåð ýø ýøë□ ð õ□ ë þê!*

- *Õóøûžûç!*

(×ûêòûì.)

Ñîžãû □ žã□ ì□ ä□ øíåž ñšéë□ ì œçåí÷□ ëåêë□ ðåíí□ í àíûž êûçó êàíëû, òèç êààûíó÷àí Ÿ□ ì õèñëå êåøå áóëóûí ÷àìàëàðãà ìšìêèí. Àíûž áó œçåí÷□ ëåêë□ ðåí ñîðàó, šíä□ œ Ÿ□ ì òîéãûëû □ šìë□ ë□ ð, ðèòîðèê ñîðàóëàð, ûìëûêëàð (*Ÿà-Ÿà*), êààòëàóëàð (*ôèêåðìå - ôèêåð; øóë Êàçàí ìóëëàëàðûííàí - øóë áàðû àëàð šñòåíí□ í êåøå êšëñåí š÷åí ãåí□ ÿðàòûëãàí êåøåë□ ð□í; êàéäà ýø ýøëè àëãàííàðû áàð - êàéäà çàðàð êèòåðìè êàëãàííàðû áàð; áåðë□ øòåðœ ä□ áóëìûé-áàøêà äà áóëìûé*), øóëàé óê ðåìàðêàëàð àøà □ žã□ ì□ ä□ øíåž èøàð□ ë□ ðåí òàñâèðëàï áèðœ êåáåê ÷àðàëàð òàïøûðà.

€ñ□ ð àâòîð ютиќэсе рәвешендәге òœá□ íä□ ãå î÷ëàì áåë□ í òšã□ëë□ í□ :

Ì□ çêœð□ □ ôêÿðå êûë êàä□ ð óëñûí èõòèðàôòàí áàøêà ò□ áëèãú èòòåê.

Þãàðûäà êàðàï œòê□ í □ ñ□ ð- тàòàð âàêûòëû ìàòáóãàòû áàðëûêêà êèëã□ í ÷îðäà дөнья күргән сирәк интервьюларның берсе. Бœãåíãå ì□ ãúí□ ñåíä□ ãå èíòåðâüþ æàíð áóëàðàê øàêòûé ñîžðàê ôîðìàëàøêàíØóëàé äà интервьюга охшаш äèàëîãèê òåêñòëàðíûž ÿðàëà áàøëàíóûí èíäå ÕÕ ãàñûð áàøû ìàòáóãàòûíäà óê êœðåðã□ áóëà. Ã Òóêàé äà œçåíåž êàéáåð æóðíàëèñòèê □ ñ□ ðë□ ðåíä□ áó формага ìšð□ □ □ ãàòü èò□ . Ì□ ñ□ ë□ í, "Ìšêÿë□ ì□ , ÿõóä ìšñàð□ ãàòå ôèêð□ éí" (Ôикер, 1906, 23 àïð.)ÿçìàñûíäà интервью жанры ø□ êåðòë□ ðã□ áàðû òèê äèíè áåëåì áèðœ êèð□ êëåãå òóðûíäàãû ôèêåðíå êèðå êàãóãà õåçì□ ò èò□ . €žã□ ì□ ä□ ø êîíêðåò êåøå òœãåë, àáñòðàêò ø□ õåñ.

Ãàñûð áàøû æóðíàëèñòèêàñûíäà êîíêðåò □ žã□ ì□ ä□ øå áóëìàãàí анäûé интервьюларны øàêòûé î÷ðàòûðãà áóëà. Ìîíäûé òšçåëåø áèãð□ ê ò□ ñàòèðèê ìèíèàòþðàëàðäà î÷ðûé. Ìåí□ "Àçàò" ãàçåòàñûííàí áåð ìèñàë:

Ãàçåòà ñàòó÷û: Áó êší ã□ çèò áèê ø□ ï.

Àâûë êåøåñå: Íè áàð, íè ÿçãàí?

Ã□ çèò÷å: Ñåçã□ □ èð ÷ûãà.

Àâûë êåøåñå: ×ûíëàïìû, êàé÷àí ÷ûãà?

Ã□ çèò÷å: Àïðåëü àåíäà, êàðÿðåã□ ÷(À., 1906, 20 ôåâð.).

Èíòåðâüþ æàíðûíûž áåð ÿðàëãûñû áóëàðàê Ãàëè□ ñãàð Êàìàëíûž "Éîëäûç" ãàçåòàñûíäà áàñûëûï ÷ûêêàí "Äóìàíû èñòèêúáàëü" (Äóìàíû êàðøûëàï) (1907, 12 ñåíò.) äèã□ í □ ñ□ ðåíä□ , ã□ ð÷□ óë òàñâèðíàì□ áóëñà äà, èíòåðâüþ ýëåìåíòëàðû øàêòûé.

Òåêñòíûž áàø èñåìå Ÿ□ ì áàøëàì šëåøå òåìàíû áåëäåð□ , àíûž âàêûò Ÿ□ ì óðûíûí à÷ûêëàóãà õåçì□ ò èò□ :

Áó êšíí□ ð ä□ ìèžà Çšÿ šÿçåíä□ ãå áåð ìšñåëìàí êàðüÿñûíäà áóëûðãà òóãðû êèëäå. 7 í÷å ñåíòÿáðü □ îìãà êší èäå. Øèíã□ êší 8 í÷å ñåíòÿáðüä□ âîëîñòüëàðäàí â□ êèëë□ ð ñàéëàó êšíå èäèñ□ ä□ , ì□ ñ□ åäò□ áó òóãðûäà Ÿè÷áåð ñœç èøåòåëì□ äå...

€ñ□ ðíåž òšï фикере - àâûë õàëêûíûž ñàéëàóëàð õàêûíäà берни áåëì□ âå. Áó òåçèñ àâûëäàãû àáðóéëû êåøåë□ ðíåž áåðñå áåë□ í □ žã□ ì□ àøà ä□ ëèëë□ í□ . Œçåíåž áåðåí÷å ñîðàâûí автор òóðû ñšéë□ ì àøà áèð□ :

Á□ëêè, áóíëàð œçàðà áåð êàðàð áèðåï, áó õàêòà àâûë õàëêû àëäàí êèž□ øåï êóéãàííàðäûð šìèäå èë□ êàðüÿíûž ìšãúò□ á□ ð êåøåë□ ðåíí□ í áåðñåíí□ í:

- *Íè õ□ ë? Áó åë Äóìàãà □ ãúçà ñàéëàó š÷åí âîëîñòüòàí êåìíå â□ êèë èòåï □ èá□ ðì□ ê÷å áóëàñûç? äèï ñîðàäûì.*

Ë□ êèí □ àâàï ñîðàðãà ñîðàó ð□ âåøåíä□ ÿžãûðûé Ÿ□ ì òšï ôèêåðíå èñáàòëûé:

Áó ñšàëåì□ êàðøû óë êåøå:

- *Íèê □ ëå, óë Äóìàãà ÿžàäàí êåøåë□ ð ñàéëàÿ÷àêëàðìûíè?- äèäå.*

Интервью òåêñòы àëãà òààá ñîðàó šëåøë□ ðåíä□ êûåê ñšéë□ ì, □ □àâàï šëåøë□ ðåíä□ òóðû ñšéë□ ì ð□ âåøåíä□ òšçåë□ :

Ìèí áóííàí ñîžðà Ðóñèÿíåž Äóìàñûç òîðìàÿ÷àãûíû, Ÿ□ ðáåð Äóìà òàðàëãàííàí ñîžðà, èêåí÷å Äóìà □ ûåëà÷àãûíû â□ áóíûž š÷åí áó åë âîëîñòüëàðäàí â□ êèëë□ ð ñàéëàó Ÿ□ ðáåð šÿçë□ ðä□ èðò□ ãå êšíã□ ò□ ãààí èòåëäåêåíå ñšéë□ ã□ ÷, áó êåøå áèê ãà□ □ ïê□ êàëûï:

- *Áåçã□ Ÿè÷áåð □ éòê□ í êåà þê. €ëå áó êšíí□ ðä□ ñòàðîòàìûç äà àâûðûé. Àíûž óðûíûíà êàëãàí êåøåã□ ïèñåð èðò□ ã□ äèñ□ òíèêë□ ðíå □ ûåï, âîëîñòüêà êèëåðã□ êóøèàí, âîëîñòüòà ñõîä áóëà, äèã□ í. Œçå íè š÷åí èê□ íåí □ éòåï □ èá□ ðì□ ã□ í. Àëàéñà, óë øóíûž š÷åíäåð èíäåëèäå.*

Текстның èž ìšŸèì, éîìãàêëàó÷û šëåøå áóëàðàê àâòîð □ žã□ ì□ ä□ øåíåž òœá□ íä□ ãå ñœçë□ ðåí êèòåð□ :

Ñîžðà, ñœçíåž àõûðûíäàðàê, áó êåøå, ÿí□ œçë□ ðåíåž Äóìàãà áèê õ□ òåðë□ ðå êàëãàíëûêëàðûíû áåëäåðåï:

- *Áåç ñòàðîñòà ñàéëàï êóÿìûç, óë äà áåð êóéãà÷ š÷ åë õåçì□ ò èò□ . Äóìàãà èêå ì□ ðò□ á□ íèêàä□ ð ì□ ø□ êàòüë□ íåï ñàéëàäûê. Èêåñåí ä□ □ èá□ ðäåë□ ð. Êåìíå ñàéëàñàž äà, Ÿàìàí øóë áóëûð èíäå. Àä□ ì Ÿè÷áåð âàêûò ô□ ðåøò□ áóëìàñ – äèäå.*

Î÷ëàìàà ÿçìàíûž áàøûíäàãû фикер òàãûí áåð êàò êš÷□ éòåë□ :

Àžëàøûëà êè, õàëûêòà ñàéëàó ÿøë□ ðåí□ □ Ÿ□ ìèÿò áèê óðòàäûð.

€ëåãå òåêñò, àëäà □ éòåëã□ í÷□ , ÷èñòà äèàëîãèê òšçåëåøê□ èÿ òœãåë, íèãåçåíä□ àâòîð ôèêåðë□ ðåí□ Ÿ□ ì □ žã□ ì□ ä□ ø ñœçë□ ðåí□ òàÿíûï ä□ ëèëë□ œ ÿòêàíãà êœð□ , àíûž æàíðûí èíòåðâüþ hәм òàñâèðíàì□ кушылмасы áóëàðàê áèëãåë□ ðã□ êèð□ єтер. Ã.Êîëàõì□ òîâíûž “Àçàò” ãàçåòàñûíäà áàñûëãàí “Ãîñóäàðñòâåííûé äóìàãà ïàññèâíûé áîéêîò ÿñàó” äèã□ í ÿçìàñû (1906, 31 ìàðò) øóíäûé óê œçåí÷□ ëåêê□ èÿ.

Øóëàé èòåï Ã.Òóêàé Ÿ□ ì Ô.€ìèðõàí, Ã.Êàìàë Ÿ□ ì Ã.Êîëàõì□ òîâ ÿçìàëàðû, áàøêà êàéáåð æóðíàëèñòëàðíûž □ ñ□ ðë□ ðå àøà èíäå ÕÕ éšçíåž áåðåí÷å óíúåëëûãûíäà óê èíòåðâüþ æàíðû ášðåë□ í□ áàøëûé.

×ûí ì□ ãúí□ ñåíä□ ãå èíòåðâüþëàðíûž áåðñå, àíûž èíòåðâüþ-àíêåòà äèã□ í òšðåí□ êàðàãàíû, 1913 åëäà “Àž” æóðíàëûíûž 22 í÷å ñàíûíäà áàñûëûï ÷ûêêàí.

Áó òåêñòòà áåðíè÷□ □ žã□ ì□ ä□ øê□ áåð ãåí□ ñîðàó êóåëãàí: *ßžà åëäà íè òåëèñåç?* Áó ñîðàó áàø èñåìåí□ ä□ ÷ûãàðûëà. Òåêñòíûž áàøëàìû áó ñîðàóíû áåðêàä□ ð ò□ ãàåíë□ øòåð□ ãåí□ :

Áåðàç àžëàøìàê, □ □ ìãûÿòååçíåž àëäûíäà áàðó÷ûëàðûìûçäàí êàéáåðë□ ðå èë□ õàëêûìûçíû òàíûøòûðìàê íèÿòå áåë□ í “Àž” èäàð□ ñå Êàçàíäà áóëãàí ãàëè êàë□ ì □ Ÿåëë□ ðåí□ “ßžà åëäà íèòåëèñåç?” ñšàëå áåë□ í ìšð□ □ □ ãàòü èòåï, øóžà □ àâàï ÿçóëàðûí æèòåíã□ í èäå. €ô□ íäåë□ ð ëàòèô□ æèòåíå÷åìåçíå êàáóë èòòåë□ ð. Áåç ä□ □ àâàïëàðíû □ ëèôàà ò□ ðòèáå áåë□ í, ãàì□ ë â□ šñëœáë□ ðåí œçã□ ðòìè÷□ , òœá□ íä□ ä□ ðå□ èòòåê.

Àëãà òàáà ñîðàøòûðûëãàí êåøåë□ ðíåž □ àâàïëàðû ò□ êúäèì èòåë□ :

Êàçàí õàíûìíàðûíûž ãîìóòè ýøë□ ðã□ êàòíàøóëàðûíû, œçë□ ðåí□ ìàõñóñ □ □ ìãûÿòü à÷óëàðûíû òåëèì.

Ç□ éí□ ï Õ□ ñ□ íîâà.

Òàòàð ìèëë□ òåíåž ÿêûí áåð çàìàíäà ýøë□ íã□ í □ ä□ áè òåëå, ààé □ ä□ áèÿòëû, åâðîïàëûëàð êåáè ÷ûí ì□ ä□ íè â□ ààé áåð ìèëë□ ò áóëóûí òåëèì.

Ã.Áàòòàë.

Ìèëëè òåàòðûìûçíûž ì□ ä□ íè áåð ø□ êåëã□ êåðœåí, õàëêûìûçíûž òåàòðãà □ èòäè êœç áåë□ í êàðûé áàøëàâûí, òåàòð ñ□ íãàòå ãðàœäàíëûê àëûï, óéíàó÷ûëàðíûž äà, òåàòðãà ÿçó÷ûëàðíûž äà êœá□ þåí Ÿ□ ì êàìèëë□ íœåí òåëèì.

Ãàëè□ ñãàð Êàìàë.

Òåêñòòà òàãûí øóíäûé áåðíè÷□ □ àâàï áàð.

Êœðã□ íåáåç÷□ , òåêñòíûž òšçåëåøå ãàÿòü ãàäè. Àíäà áåðä□ íåð ñîðàó šëåøå Ÿ□ ì àžà турыдан-туры бәйле áåðíè÷□ □ àâàï šëåøå áàð (õ□ çåðãå èíòåðâüþ-àíêåòàëàðíûž òšçåëåøå ä□ í□ êú □ í□ øóíäûé).

€ã□ ð 1917 åëíûž îêòÿáðü èíêûéëàáûíà êàä□ ð àðòûê êàòëàóëû òšçåëåøê□ èÿ áóëìàãàí ìîíäûé èíòåðâüþëàð øàêòûé ãûíà ÷ûãûï èèñ□ , ñîâåò ÷îðûíäà, □ èòìåøåí÷å åëëàðãà êàä□ ð èíòåðâüþ æàíðûíà ñèð□ ê ìšð□ □ □ ãàòü

èòåë□. Œç□ê ãàçåòàëàðäàí ïàðòèÿ Ÿ□ì ä□œë□ò □èò□ê÷åë□ðå áåë□í кайбер èíòåðâüþëàðíûң ò□ð□åàë□ðå ãåí□ êœðåíã□ë□ï àëàÌ□ñ□ë□í, “Ñîöèàëèñòèê Òàòàðñòàí” ãàçåòàñûíäà 1961 åëäà интервью жанрындагы áåð ãåí□ òåêñò äšíüÿ êœðã□í. Óë— Í.Ñ.Õðóùåâíûž êîñìîñòàí î÷ûï êàéòêàí Þðèé Ãàãàðèí áåë□í òåëåôîí àøà ñšéë□øœå ÿçìàñû.

Õ□òòà 70-80 åëëàðäà, èíòåðâüþ æàíðû ãàçåòà-æóðíàëëàðäà œçåíåž íûêëû óðûíûí ÿóëûé áàøëàãà÷ òà, аның мөмкинлекләðå Ÿ□ð÷àê òèåøåí÷□ ôàéäàëàíûëà àëìàäû. Òàáèãûé ñšéë□ì œçåí÷□ëåêë□ðåí áèð□ àëìàó, ìîíîòîíëûê, ð□ñìèëëå šñòåíëåê èòòå. Ìîíûž êœðñ□òêå÷ë□ðå—øàêòûé. Òåë ÷àðàëàðûí àëñàê, ôèãûëüíåž êàéòûì þí□ëåøåí□ åø ìšð□□□ãàò èòœ, àëìàøëûêëàðíû åøðàê êœïëåê ñàíäà êóëëàíó. Òšçåëåø ÿãûííàí èñ□ òåêñòëàðíû êèñêåí êœ÷åøëå èòåï îåøòûðó. Áó — àâòîðèòàð ðåæèì øàðòëàðûíäà êåøåë□ðíåž œç ôèêåðë□ðåí, ø□õñè á□ÿë□ðåí òèåøåí÷□ áåëäåð□ àëìàó í□òèœ□ñå ä□ èäå.

Узган гасырның 80-åëëàðы àçàãûííàí áàøëàï, èíòåðâüþ æàíðû ìàòáóãàòòà ãàÿòü □àíëàíûï êèòòå. Æóðíàëèñòëàð àíûž ìšìêèíëåêë□ðåí òóëû êó□òê□ ôàéäàëàíà, òšðëåä□-òšðëå ÿžà ôîðìàларын óéëàï òàáà áàøëàäûëàð. Интервьюның éîìøàê êœ÷åøëå òšçåëåøê□ èÿ áóëãàííàðû àåðó÷à åø óðûí àëà, ÷šíêè ôèêåð òšðëåëåãå øàðòëàðûíäà □àíëû, á□õ□ñëå □žã□ì□íå ÷àãûëäûðó èõòûÿ□û àðòòû.

Øóë óê âàêûòòà êèñêåí êœ÷åøëå òšçåëåø ò□ òšøåï êàëìàäû. Óë õ□çåð êœáð□ê “÷èòò□í òîðûï” èíòåðâüþ œòê□ðã□í î÷ðàêòà êóëëàíûëà. €éòèê, ä□œë□ò ýøëåêëåë□ðå, òàíûëãàí ñ□ÿñ□ò÷åë□ð, ñ□õí□ éîëäûçëàðû áåë□í èíòåðâüþíû êàéáåð ãàçåòàëàð œç óêó÷ûëàðûíûž ñîðàóëàðûíà íèãåçë□íåï àëàëàð. Ìîíäûé î÷ðàêòà æóðíàëèñòíûž ðîëå èž êûçûêëû ñîðàóëàðíû ñàéëàï àëûï, □çåð äèàëîãêè ášòåíí□ðíå ìàíòûéêûé ýçëåêëå èòåï òîòàøòûðóäàí ãûíà ãûéáàð□ò áóëà.

Èíòåðâüþíûž œçåí÷□ëåêëå áåð ôîðìàñû áóëàðàê “œç-œçåì áåë□í èíòåðâüþ”íû äà êàðàðãà ìšìêèí. Òàòàð æóðíàëèñòèêàñûíäà óë áåðåí÷åë□ ðä□í áóëûп ÿçó÷û Ÿ□ì æóðíàëèñò Ðàáèò Áàòóëëà òàðàôûííàí êóëëàíûëäû. Àíûž

“Мәдәни җомга”да басылган “Òåëä□, ôèêåðä□, ýøò□ áåðëåê” äèã□í ÿçìàñû гадәти èíòåðâüþäàí äà áèãð□ê êåøåíåž œç-œçå áåë□í ñšéë□øœå ð□ âåøåíä□ ÿçûëãàí. Òàáèãûé, äèàëîãларның ñîðàó šëåøë□ðå ä□, □àâàïëàðû äà áåð œê šñëœáò□ :

- *Áàòóëëà àãà, ñèíåž “Ðîáåðò” èñåìåíí□í âàç êè÷œåžíå áåë□áåç, óë òóðûäà ÿçãàíûž äà. Œçåž□ “Ðîáåðò” äèï òœãåë, “Áàòóëëà” äèï ìšð□ □ □ãàòü èòê□ííå õóïëûéñûž, □ëå ìåí□ èøåòòåì, èìåø, õàê áóëñà, áó êœï á□õ□ñë□ð, õóïëàó, õóïëàìàó óÿòà÷àê. ×ûííàí äà, òœá□ò□ ë□ïœø êèåï êåí□, òœðã□ ÷àòûé-áîòûé ýøë□íã□í øàìàèë ýëåï êåí□ òàòàð-ìšñåëìàí áóëûï áóëìûé. ×ûí òàòàð-ìšñåëìàí áóëó š÷åí àíûž éîëàëàðûí äà, ôàðûçëàðûí äà œò□ðã□ êèð□ê. Àòà êóøêàí èñåìíå àëûøòûðûï êûíà...*

- *Äšðåñ, □ìà òœá□ò□ ë□ïœøíå ñàëûï àòûï êûíà óðûñ áóëûï òà áóëìûé. Øàìàèëíå ñàëûï òàïòàï êûíà þãàðû êóëüòóðàãà èðåøåðã□ ìàòàøó÷ûëàð äà áóëäû. Íàäàíëûêòàí êûëûíãàí õàòàëàðíû òšç□òåðã□ òûðûøêàí àä□ìíå êàì÷ûëàðãà ÿðàìûé.- Ñîž òœãåëìå äèì?*

- *Ñîž òœãåë. ÃšíàŸëàðíû, õàòàëàðíû, ÿëãûøëàðíû þàðãà áåðêàé÷àí äà ñîž áóëìûé...*

Áó èíòåðâüþíûž œçåí÷□ëåêë□ðåíí□í áåðñå — äèàëîãларның ñîðàó šëåøë□ðå åø êûíà □àâàï šëåøåí□ êàðàãàíäà êœë□ìëåð□ê. Êàéáåð ñîðàóëàð □éòåï áåòåðåëìè, ñîðàó Ÿ□ì □àâàï šëåøë□ðåíåž áåðñåí□ êàðøû êèëã□í êåáåê ò□ýñèð òóãûðûëóû □àâàïëàðíûž êàòãûéëûãûí êš÷□éòœ š÷åí ãåí□. “€žã□ì□ä□ø”ê□ “ñèí” äèï äóñòàí□ ðóõòà ìšð□ □ □ãàòü èòœ ñšéë□ìíåž òàáèãûéëûãûí, ø□ õñèëåãåí êš÷□éò□ .

€ ìåí□ äèàëîãèê òšçåëåøëå èêåí÷å áåð æàíð òšðå áóëãàí èíòåðâüþ-àíêåòàäà, êèðåñåí÷□, ø□ õñè òšñìåðë□ð àç ÷àãûëà. Àíûž àñûë ñûéôàòû æóðíàëèñòíûž áåð ÿêè áåðíè÷□ ñîðàâûíà áåðíè÷□ □ž□ì□ä□ø □àâàï áèðœåíí□í ãûéáàð□ò. Øóžà äà áèðåä□ áàç þàðûäà êàðàãàíääãû êåáåê äèàëîãèêлар þê, “Àž” æóðíàëûííàí êèòåðåëã□í ìèñàëäààãû êåáåê бер үк ñîðàóга áåðíè÷□ □àâàï бирелә.

Ñîžãû åëëàðäà òšçåëåøe áóåí÷à èíòåðâüþ-àíêåòàãà îõøàø òàãûí áåð òšð òåêñò — “èíòåðâüþ-òœã□ ð□ ê šñò□ ë” øàêòûé êèž êóëëàíûëà. Øóíäûé òšð òåêñòêà áåð ìèñàë êèòåðèê. “Ì□ ãúðèô□ ò” ãàçåòàñûíäàãû òœã□ ð□ ê šñò□ ë àðòûíäà ñšéë□ øœã□ íèãåçë□ íåï ÿçûëãàí èíòåðâüþíûž òšï ñîðàâû ÿçìàíûž áàø èñåìåí□ œê ÷ûãàðûëà: “Êèë□ ÷□ ãåëåç ëàòèí áåë□ íìå?”. Øóíûñû äà èãúòèáàðãà ëàåê, □ ëåãå áàø èñåìå ëàòèí ãðàôèêàñûíäà áèðåëã□ í.

Òšçåëåøë□ ðå áóåí÷à îõøàøëûêëàð äà, èíòåðâüþ-àíêåòà áåë□ í èíòåðâüþ-òœã□ ð□ ê šñò□ ë àðàñûíäà íûêëû àåðìà äà áàð. Áåðåí÷å æàíð òšðå õ□ á□ ð èòœ ôóíêöèÿñåí áàøêàðà, □ èêåí÷åñå ìšÿèì ïðîáëåìà òóðûíäà ôèêåð àëûøóãà áàãûøëàíà. Ÿ□ ì áèëãåëå áåð ôèêåð ÿêè ôèêåðë□ ð □ ûåëìàñûí èñáàòëàó ÿêè êèðå êàãó ìàêñàòûíà õåçì□ ò èò□ . Óë êœë□ ìëåð□ ê ò□ áóëà □ ëå. Èíòåðâüþ-òœã□ ð□ ê šñò□ ëä□ òåêñò, àíêåòà ð□ âåøåíä□ ãå èíòåðâüþëàðäàí àåðìàëû áóëàðàê, éîìøàê êœ÷åø ïðèíöèáû áóåí÷à äà êîðûëà àëà, ÿãúíè òšðëå □ žã□ ì□ ä□ øë□ ðíåž □ àâàïëàðû áåðñåí□ òîòàøûï барырга ìšìêèí. Òåëã□ àëûíãàí èíòåðâüþ-òœã□ ð□ ê šñò□ ëä□ í øóíûž áåð ìèñàëûí êèòåðèê:

Ì.Ç□ êèåâ ...Êàáóë èòåëã□ í î÷ðàêòà, àëôàâèò òóëûñûí÷à êàðàï áåòê□ ÷, òàãûí áåð ìàõñóñ Óêàç áóëûðãà òèåø, ìîíûñû - àëôàâèòíûž ñîžãû, êàìèëë□ øòåðåëã□ í âàðèàíòû êàáóë èòœ š÷åí.

€.Ê□ ðèìóëëèí. Êàìèëë□ øòåðœ ì□ ñüë□ ë□ ñåí óí åëãà ÷èãåðåðã□ ÿðàìàñ, ìšìêèíëåê áàð è÷ □ ëå- ìîíû õ□ çåðä□ í œê ÿøë□ ðã□ êèð□ ê. Àíàðû. Õ□ ðåôë□ ðíåž âàðèàíòëàðûí Ä□ œë□ ò Ñîâåòû êîìèññèÿë□ ðå òèêøåð□ ÷□ ê, äèäåãåç. Ìèíåì÷□ , áó ýøíå äåïóòàòëàðãà òàïøûðûðãà ÿðàìûé.

Ô.Ñàôèóëëèí: Áåçã□ , äåïóòàòëàðãà, ãàëèìí□ ð á□ õ□ ñë□ øåðëåê áåðíèíäè óðûí êàëäûðûðãà òèåø òœãåë. Ä□ œë□ ò Ñîâåòû áåð ãåí□ ì□ ñüë□ ë□ íå êàðàðãà òèåø: ÿžà àëôàâèòíû êàáóë èò□ ðã□ ìå- þêìû...

Интервью-түгәрәк өстәл "Ватаным Татарстан" газетасы журналистлары тарафыннан киң файдаланыла. Әдәбият-сәнгать, тел, мәгариф, милләтара мөнәсәбәтләр, икътисад, авыл хуҗалыгы мәсьәләләренә багышланган әңгәмәләрдә шушы өлкәләрдәге иң абруйлы белгечләр,

күренекле шәхесләр катнаша. Редакциянең "түгәрәк өстәл"е артындагы интервьюларына махсус сәхифәләр багышлана.

Җәмгыятебезнең демократияләшүе чорында, төрле фикерләрнең янәшә яшәеше өчен шартлар туган хәзерге заманда "түгәрәк өстәл" янында уздырылган интервьюларның әһәмияте күпкә артты. Төрле партияләр, политик хәрәкәтләр һәм агымнарның вәкилләре, менә шундый интервьюларда катнашып, бер-берсенең позицияләрен ачыклыйлар, җәмгыять өчен файдалы булган уртак фикерләргә киләләр.

Без карый торган жанрның интервью-зарисовка, интервью-сораштыру, пресс-конференция кебек төрләрен дә аерып чыгаралар. Болары инде - интервью алымы белән иҗат ителгән арадаш төрләр. Аларның исемлеген тагын да дәвам итәргә мөмкин булыр иде. Чөнки, интервью үзе күп кенә жанрларга үтеп керә алган кебек (алдарак без аның репортажда файдаланылуын күргән идек), аңа да газетаның башка жанрлары һәм журналистиканың башка эш алымнары шактый нык тәэсир итә.

Кызыклы интервью оештыру җиңел эш түгел. Бу жанр журналисттан ныклы әзерлек, башкалар белән тиз аралашу, уртак тел таба алу, кеше күңелен сизгер тою кебек мөһим сыйфатлар таләп итә. Интервью алдыннан аның максатын билгеләргә, теманы конкретлаштырырга кирәк. Нәрсә хакында, ничек сөйләшәсеңне алдан ук планлаштырганда, сорауларыңны әзерләп куйганда әңгәмәнең уңышлы чыгачагына өмет итәргә була. Тик сораулар максатка ярашлы булсын һәм әңгәмә нәтиҗәле үтсен өчен, күтәрелә торган мәсьәлә буенча әзерлекле булырга кирәк. Сүз бара торган тема турында белеп фикер йөртүче журналистка карата интервью бирүчедә дә хөрмәт тойгысы, ихтирам уяна. Бу очракта уртак тел табу күпкә җиңел.

Сөйләшүдә катнашачак кеше яки кешеләр турында алдан белешеп кую да максатка ярашлы. Кем ул? Сүзгә юмарт кешеме, әллә "әйе-юк"тан ары китә алмыймы? Күбрәк ниләр белән кызыксына? Дуслары бармы? Гаиләдә ничек? Мондый сорауларга җавап таба алган журналистка әңгәмә барышында киртәләр азрак очрый. Әлбәттә, бу сорауларга җавап эзләр

алдыннан әңгәмәдәшне дөрес сайлау турында кайгыртырга кирәк: яктыртыла торган вакыйга турында хәбәрдар да, бу өлкәдә абруйлы да булсын ул.

Әңгәмә вакытында үз-үзеңне дөрес тоту зур әһәмияткә ия. Әңгәмәдәшне игътибар белән, чын күңелдән кызыксынып тыңлау, аны кирәкмәгән урында бүлдермәү, шул ук вакытта сөйләшүгә кирәкле юнәлешне биреп бару - болар барысы да интервью оештыручы өчен кирәкле сыйфатлар. Тәнкыйди интервьюда аеруча итагатьле булырга, сорауларны уйлап бирергә, кирәк очракта әңгәмәдәш белән эшлекле бәхәскә керергә дә әзер булырга кирәк. Билгеле, моның өчен алдан тупланган фактлар һәм дәлилләрнең булуы хәерле.

Интервью алганда диктофон, магнитофон кебек техник чаралардан актив файдаланалар. Бу, беренчедән, газетада басылып чыгачак язманың документальлегенә һәм төгәллегенә ирешергә мөмкинлек бирсә, икенчедән, игътибарны тулысынча әңгәмәнең үзенә туплау мөмкинлеген тудыра. Рәсми интервьюларда техник чараларның роле аеруча зур.

Интервьюның рубрикасы баш исеме шулай ук, мөһим композицион элементлар буларак, журналистның игътибар үзәгендә булырга тиеш. Газеталарыбыздагы "Очрашулар", "Безнең кунакханә", "Казан кунагы", "Актуаль интервью", "Белгеч киңәш бирә", "Әллүки"нең "түгәрәк-өстәл"е", "Ачыктан-ачык сөйләшү" һ. б. рубрикалар укучының игътибарын җәлеп итәрлек. Баш исеменең дә кызыклысын, күзгә ташлана торганын сайлауда журналист иҗади эш итә ала. Еш кына әнгәмәдәшнең иң кирәкле, кызыклы фикерен баш исеме рәвешендә урнаштыру көтелгән нәтиҗәне бирә.

Интервью телне куллану ягыннан гаять үзенчәлекле жанр. Монда текстның тел һәм стиле журналистның сорауларына бәйле. Алар әңгәмәгә тиешле тон бирерге, гади һәм анлаешлы булырга тиеш.

Èíòåðâüþ àëó÷û òåë□ ñ□ êàéñû æóðíàëèñò, òàáèãûé, œç ñîðàâûíà ìšìêèí êàä□ ð êèžð□ ê Ÿ□ ì òóëûðàê □ àâààëûðãà îìòûëà. “€éå-þê”òàí àðû êèò□ àëìàó÷û □ žã□ ì□ ä□ ø àíû êàí□ ãàòüë□ íäåðìè. Æóðíàëèñò š÷åí ä□ , óêó÷û š÷åí ä□ õ□ á□ ð èòåë□ òîðãàí ÿžàëûê õàêûíäà □ žã□ ì□ ä□ øíåž

ôèêåðë□ ðå, àíûž àžëàòìàëàðû ìšŸèì áóëà, èíòåðâüþäà àáðóéëû, óêó÷û š÷åí êûçûêëû ø□ õåñíåž óé-ôèêåðë□ ðåí, í□ òè□ □ Ÿ□ ì á□ ÿë□ ðåí áèðœ- òšï ìàêñàò.

€žã□ ì□ íåž òàáèãûéëåãåí ñàêëàó š÷åí, □ ëá□ òò□ , ìšìêèí êàä□ ð àíûž □ éòì□ ñšéë□ ì œçåí÷□ ëåêë□ ðåí òåêñòêà êœ÷åðœ ä□ êèð□ ê. Áó òàë□ ï œò□ ëã□ í î÷ðàêòà êàòëàóëû äèàëîãèê ášòåíí□ ð ä□ □ àíëû ñšéë□ ì òšñìåðåí□ èÿ áóëà

Äèàëîãèê òåêñòëàðíûž òåëå Ÿ□ ì ñòèëå □ žã□ ì□ íåž òåìàòèêàñûíà, □ žã□ ì□ ä□ øíåž œçåí÷□ ëåêë□ ðåí□ á□ éëå. Øóë óê âàêûòòà æóðíàëèñòíûž ñîðàóëàðû äà çóð □ Ÿ□ ìèÿòê□ èÿ. Àëàð □ žã□ ì□ ã□ òèåøëå òîí Ÿ□ ì þí□ ëåø áèð□ . Áèëãåëå, äèàëîãларның ñîðàó šëåøå ñîðàó □ šìë□ ë□ ðä□ í ãåí□ òîðìàñêà äà ìšìêèí. Áó î÷ðàêòà àåðó÷à òœá□ íä□ ãå âàðèàíòëàð àåðó÷à åø êóëëàíûëà:

à) œòåíå÷:

- *Áûåëíûž óí àåíäàãû ýøë□ ðåãåç õàêûíäà áåðíè÷□ ñœç □ éòñ□ ãåç èê□ í, Ìàðàò Ãàëèì□ àíîâè÷(Ò.õ.).*

á) ôàðàç êûëó:

- *Ñèí ýëåê ñîâõîçäà áèç□ œ÷åð□ ññàì áóëûï ýøëè èäåž. ßžà óðûíäà áó Ÿší□ ðåžíåž êèð□ ãå ÷ûêàëûéäûð...(Ñ.Ò.)*

â) áåð□ ð òšðëå ñèòóàöèÿíå êœç àëäûíà êèòåðœ:

- *Çšëô□ òíå áœãåí èëŸàì íèã□ äåð ÷èòë□ òåï óçà- áàøëàíûï òà ò□ ìàìëàíìàãàí øèãûðå êèðåë□ í□ , ÿžà êšé óðûíûíà àžûí ø□ Ÿ□ ð ûçûãûñû, ìàøèíà øàâû, èøåêíåž àðòêû ÿãûíäà êåìí□ ðíåžäåð □ éòê□ ë□ øœå êœìåï êèò□ . Óë áó î÷ðàêòà íèøëè, œç êœžåëåí íè÷åê þàòà, òûíû÷ëàíäûðà? (Сабантуй, алга таба – С.)*

ã) äšðåñ áóëìàãàí ôèêåð □ éòœ Ÿ□ ì □ ëåãå ôèêåðíåž □ žã□ ì□ ä□ ø òàðàôûííàí êèðå êàãûëóûíà èðåøœ (□ éòèê, òœá□ íä□ ãå î÷ðàêòà æóðíàëèñò áåë□ òîðûï áóëìàãàíôàêò òóðûíäà ñîðàó áèð□):

- *Êîíöåðòòà íèíäè áœë□ êë□ ð áèðäåë□ ð ñîž?(Ì.)*

€žã□ ì□ ä□ øíåž ôèêåðåí œñòåðœã□ Ÿ□ ì êó□ òë□ œã□ þí□ ëäåðåëã□ í ðåïëèêàëàð äà èíòåðâüþíûž □ àíëûëûãûí, òàáèãûéëåãåí êš÷□ éò□ .

Алда әйткәнебезчә, интервьюда телнең теге яки бу чаралары жанрның төренә, әңгәмәнең нинди шартларда узуына, әңгәмәдәшнең характеры, сөйләм үзенчәлекләре, журналист каләменең үткенлегенә бәйле "рәвештә кулланыла. Рәсми интервью, нигездә, тулы һәм туры җөмләләр белән» рәсми стиль лексикасы һәм әйләнмәләре, газетизмнар кулланып язылса, интервьюның рәсми булмаганнарында сөйләү стиленә хас лексик һәм грамматик чаралар еш очрый. Бу жанрның барлык төрләрендә дә әндәш сүзләр һәм перформативлар («рәхмәт», «гафу итегез», «котлыйм» кебек сөйләү моментын ассызыклый торган сүзләр) актив кулланыла. Әңгәмәдәшнең сөйләү үзенчәлекләрен язмада чагылдыру журналисттан аеруча игътибар һәм тырышлык таләп итә.

Гомумән, интервью жанрында иҗат итүченең осталыгы, актуаль һәм кызыклы әңгәмә оештырып, аны газета битенә мөмкин кадәр төгәл һәм табигый итеп күчерә белүдә күренә.

Контроль сораулар:

1. Интервью жанрында иҗат итүнең төп үзенчәлекләре нинди?
2. Интервьюның эчтәлегенә йогынты ясаучы төп факгорларны атагыз.
3. Бу жанрның төрләрен санап чыгыгыз.
4. Интервьюның композицион һәм тел-стиль үзенчәлекләре турында сөйләгез.

Биремнәр:

1. Үзегез укыган берәр интервью буенча әңгәмә барышына йогынты ясаган факторларны ачып бирегез.

2. Берәр тәҗрибәле татар журналистының интервью иҗат итү алымнары белән танышыгыз. Шул хакта кыскача чыгыш әзерләгез.
3. Хрестоматиядән укып, интервьюның классик үрнәкләре белән танышыгыз.

ӘДӘБИЯТ ИСЕМЛЕГЕ

Васильева Л.А. Делаем новости! - М.: Аспект-Пресс, 2002. -190 с.

Воскобойников Я.С., Юрьев В.К. Журналист и информация. – М.: РИА «Новости». 1993. – 204 с.

Гарифуллин В.З. Вакытлы матбугатта жанрлар. – Казан, 2007. – 121 б.

Гарифуллин В.З. Хәбәри жанрлар. – Казан, 1991. – 44 б

Гарифуллин В.З. Язар сүзең булса… - Казан, 2000.- 204 б.

Информационные жанры газетной публицистики: Хрестоматия / Под ред.В.Д.Пельта. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 296 с.

Низамов И.М. Матбугатның тәэсирле сүзе. – Казан: Тат.кит.нәшр., 1981. – 144 б.

Пельт В.Д. Дифференциация жанров газетной публицистики. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 48 с.

Репортер осталыгы: Хрестоматия. – Казан, 1992. – 48 б.

Теория и практика советской периодической печати/ Под.ред.В.Д.Пельта. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 260 с.

Тертычный А.А. Жанры периодической печати. – М., 2009.

Шостак М.И. Репортер: профессиноализм и этика. – М.: РИП-холдинг., 2001. – 165 с.

ӨСТӘМӘ ӘДӘБИЯТ ИСЕМЛЕГЕ

Агзамов Ф.И. Единство двух начал//Единство информации и анализа в публицистике: Сб. статей. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1974. – С.3-15.

Борецкий Р.А. Информационные жанры телевидения. – М.: Высш.шк., 1961. – 75 с.

Вакуров В.Н., Кохтев Н.Н., Солганик Г.Я. Стилистика газетных жанров. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 184 с.

Васильева Т.В. и др. Теле- и радиоинформация. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1987. – 67 с.

Дугин Е.Я. Информационно-публицистические передачи телевидения и пути повышения их эффективности.–М.,1989. – 207 с.

Жанры советской газеты. – М.: Политиздат, 1976. – 176 с.

Одинец М.С. Ради нескольких строчек в газете… - Киев: Вища шк., 1989. – 157 с.

Пальгунов Н.Г. Заметки об информации. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 1987. – 104 с.

Пельт В.Д. Заметка как газетный жанр. - М.: Изд-во Моск.ун-та, 1984. – 48 с.

Сагал Г. Двадцать пять интервью. – М.: Политиздат, 1978. – 285 с.

Смирнов В.В. Жанры радиожурналистики. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 288 с.

Стилистика газетных жанров /Под ред.Д.Э.Розенталя. - М.: Изд-во Моск.ун-та, 1981. – 230 с.

Стрельцов Б.В. Основы публицистики. Жанры. – Минск, 1990. – 239 с.

Хәбәрче буласың килсә…/Төз.И.Сәмигуллина. – Казан: Тат.кит.нәшр., 1984. – 96 б.

Шостак М.И. Журналист и его произведение. – М., 1998.

Шумилина Т.В. «Не могли бы Вы рассказать»… - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 136 с.

ИМТИХАН (ЗАЧЕТ) СОРАУЛАРЫ

1. Журналистикада «жанр» төшенчәсе. Жанр төркемнәре.
2. Хисап жанрының үзенчәлекләре.
3. Хәбәри төркемгә керүче жанрлар. Аларның уртак сыйфатлары.
4. Нәрсә ул «һөнәр алыштыру» алымы?
5. Репортер өчен мәгълүмат чыганаклары.
6. Интервью. Аның төрләре.
7. Хәбәр. Аның төрләре, төзелеш үзенчәлекләре.
8. Конкретлыкка һәм сурәтлелеккә ирешү чаралары.
9. Репортаж. Аны ничек язарга?
10. Жанрларның тарихилыгы.
11. Хәбәри жанрдагы язмаларның уртак тел-стиль үзенчәлекләре.
12. Рус журналистикасында репортаж осталары.
13. Хәбәри язмалар остасы буларак Габдулла Тукай
14. Интервьюның эчтәлегенә йогынты ясаучы факторлар.
15. Фатих Әмирхан иҗатында хәбәри жанрлар.
16. Хәбәри текстларда баш исеме һәм башлам төрләре.
17. Репортажның тел-стиль үзенчәлекләре.
18. Татар журналистикасында хисап жанрының осталары.
19. Г.Сагал – интервью остасы
20. Хәбәри текстларда анализ
21. М.Кольцов репортажлары.
22. Интервьюның төзелеш һәм тел-стиль үзенчәлекләре.
23. Жанр һәм метод. Аларны нәрсә берләштерә?
24. Рус журналистикасында интервью осталары.
25. Г.Ибраһимов – репортер.
26. Хәбәри жанрлар үсешендәге яңа тенденцияләр.
27. Хәбәри текстларда бәя.
28. Татар журналистикасында интервью жанрының үсеше.

29. Телевидениедә хәбәри жанрларның үзенчәлекләре
30. В.Гиляровский репортажлары.
31. Хәбәри жанрларның баш исемнәре
32. М.Гудимов репортажлары
33. Хәбәри текстларда башлам төрләре
34. Татар журналистикасында репортаж жанрының осталары.
35. «Инфотейнтмент». Ул кайчан һәм ничек кулланыла?
36. Н.Мар интервьюлары
37. Радиода хәбәри жанрларның үзенчәлекләре
38. В.Песков – репортер
39. Репортажда «катнашу эффекты»
40. Яңа технологияләр һәм хәбәри журналистика.

РЕФЕРАТ, КУРС ЭШЕ ТЕМАЛАРЫ

1. Газеталарыбыз оперативмы?
2. Хәбәри жанрлар үсешендәге яңа тенденцияләр.
3. “Сары матбугат”ның мәгълүмат ќиткерү үзенчәлекләре.
4. Газета төренә бәйле рәвештә хәбәри язмаларның үзенчәлеге.
5. Хәбәр: иң «гади» жанрмы ул?
6. Хәбәр жанрында бәя элементы.
7. Балалар газетасында хәбәр жанрының үзенчәлекләре.
8. Хәбәрдә башлам төрләре.
9. Хисап жанрының яңа сулышы.
10. Хәбәри жанрларда автор позициясе.
11. Репортажда авторның катнашын белдерүче чаралар.
12. Репортажны композицион яктан ничек оештырырга?
13. Репортажның классиклары.
14. “Комсомольская правда” (“Московский комсомолец” һ.б.) газетасында “һөнәр алыштыру”лы репортажлар.

15.Татар матбугатында репортаж жанрының осталары.
16.Бүгенге татар газетасының информация чыганаклары.
17.Хәбәри жанрларда баш исеменең функцияләре.
18.Интервью ала беләбезме? (Иҗади эш).
19.Бүгенге матбугатта интервьюның төрләре.
20.Интервьюның текст буларак оешу үзенчәлекләре.
21. Татар матбугатында блиц-интервью.
22.Парламент хисабы: аны ничек кызык язарга?
23.Г.Тукай (Г.Исхакый, Ш.Камал, Г.Камал, Г.Ибраһимов, Һ.Килдебәков) иҗатында хәбәри жанрлар.
24. М. Кольцов (В.Гиляровский, М.Гудимов, В.Песков һ.б.) иќатында хәбәри жанрлар.